

Ijäs Saila ja Miilukangas Ella

Lapsi avioerotilanteessa

Kandidaatintutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Luokanopettajakoulutus
2018
(12.4.2018)

Oulun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Lapsi avioerotilanteessa (Saila Ijäs ja Ella Miilukangas)
Kandidaatintutkielma, 35 sivua, 3 liitesivua
Huhtikuu 2018

Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena on selvittää avioeron vaikutuksia lapseen sekä lapsen tapoja käsitellä avioeroa. Tämän lisäksi selvitetään, kuinka lasta tulisi tukea avioerotilanteessa. Jotta lasta on mahdollista tukea, kasvattajalla tulee olla ymmärrystä avioeron vaikutuksista lapseen sekä lapsen tavoista käsitellä tätä haastavaa elämäntilannetta. Aihetta lähestytään käsittelemällä avioeroa prosessina. Tutkielma käsittelee edellä mainittujen tutkimuskysymysten teoriapohjana kriisiä, avioeron yleisyyttä sekä avioeron vaiheita. Tämän lisäksi esiin tuodaan parisuhteen ja perheen kehitysvaiheiden merkitystä avioeroon vaikuttavana tekijänä. Kandidaatintutkielma on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, joka toteutetaan narratiivisena yleiskatsauksena. Lähdeaineistona toimivat sekä suomalaiset että kansainväliset lähteet.

Avioerolla on paljon negatiivisia vaikutuksia lapseen ja ne näkyvät yksilölle ominaisilla tavoilla. Avioeron vaikutukset ja niiden ilmentymisen ajankohta ovat yksilöllisiä riippuen lapsen iästä, persoonasta ja asemasta perheessä. On myös tilanteita, joissa avioero voi olla positiivinen mahdollisuus, kuten riita- tai väkivaltatapauksissa. Keskeisimmät lapsen erosta selviytymiseen vaikuttavat tekijät ovat perhe-elämän laatu ennen eroa, vanhempien yhteistyökyky eron jälkeen sekä vanhempien toiminta erotilanteessa. Nämä asiat yhdessä ja lapsen omat kokemukset erosta vaikuttavat lapsessa syntyneisiin tuntemuksiin ja erosta selviämiseen.

Lapsen tukemisessa avainasemassa ovat aikuisten avoimuus ja rehellisyys. Lapsen tulee saada tulla nähdyksi ja kuulluksi sekä hänen kokemuksensa ja tunteensa tulee hyväksyä. Yhdessä keskusteleminen ja avioeron käsitteleminen voivat vähentää lapsessa syntyneitä väärinkäsityksiä, esimerkiksi syyllisyyden kokemisessa. Vanhempien lisäksi lapsi voi tarvita opettajaa tueksi avioerokriisistä selviytymisessä.

Avainsanat: avioero, kriisi, lapsen kohtaaminen ja tukeminen, lapsen tavat käsitellä avioeroa

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkielman toteutus	5
2.1	Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset	5
2.2	Kirjallisuuskatsaus tiedonhankinnan menetelmänä	6
3	Avioero prosessina	9
3.1	Kriisin problematiikka	9
3.2	Avioeron yleisyys	12
3.3	Avioeron vaiheet	13
3.4	Parisuhteen ja perheen kehitysvaiheiden merkitys avioeron kannalta	15
4	Vanhempien ero lapsen, perheen ja koulun näkökulmasta	17
4.1	Avioeron vaikutus lapseen	17
4.2	Avioeron vaikutus perheeseen ja uusi arki	20
4.3	Avioeron vaikutus koulu yhteisössä	26
4.4	Miten lapsi käsittelee avioeroa?	29
5	Johtopäätökset	32
5.1	Avioero – uhka vai mahdollisuus?	32
5.2	Miten lapsi käsittelee avioeroa ja kuinka häntä tulisi tukea?	34
5.3	Tutkielman luotettavuus	36
6	Pohdinta	37
	Lähteet	39
	Liitteet	42
	Liite 1	42
	Liite 2	43

1 Johdanto

Avioliiton ja perhe-elämän merkitys on historian saatossa muuttunut. Parisuhteelle asetetaan kovia vaatimuksia ja saatetaan tavoitella jopa “elämysavioliittoja”. (Koskela, 2012, 84; Ruishalme & Saaristo, 2007, 23.) Nykypäivänä yhä useampi avioliitto päättyy eroon. Uusimpien tilastojen mukaan Suomessa eroaa vuosittain noin 13 500 avioparia (Suomen virallinen tilasto, liite 2). Näistä 3/4 on lapsiperheitä (Koskela, 2012, 18). Vuonna 2016 avioero kosketti yli 16 000 alle 18-vuotiasta lasta Suomessa (Suomen virallinen tilasto, liite 1). Avioero koskettaa koko perhettä aiheuttaen kriisiä, joka etenee erilaisten vaiheiden kautta. Nämä vaiheet tulee käydä läpi yksilölle sopivin selviytymiskeinoin. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 66.)

Tämän kuvailevana kirjallisuuskatsauksena toteutettavan kandidaatintutkielman tarkoituksena on koota tietoa avioeron vaikutuksista lapseen. Tarkastelemme vanhempien eroa lasten, perheen ja koulun näkökulmasta. Avioero vaikuttaa lapseen yksilöllisesti, mutta yleisesti ottaen sillä on nähty olevan kielteisiä vaikutuksia eroperheen lapseen (Kiiänmaa, 2008, 93; Koskela, 2012, 20). Vaikka avioerolla on paljon negatiivisia vaikutuksia, vanhemmilla ja muilla lapsen kasvattajilla on mahdollista vaikuttaa positiivisesti lapsen avioerokriisistä selviytymiseen (Rauhala, 2014, 137; Niemelä & Kääriäinen, 2015, 37). Keräämme tietoa lasta tukevasta toiminnasta tilanteessa, jossa lapsi elää avioeron keskellä. Tuotamme hyödyllistä tietoa lapsen kasvattajille kooten aiempia tietolähteitä eheäksi kokonaisuudeksi.

Kiinnostuimme aiheesta, sillä avioerot ovat nykyään hyvin yleisiä. Olemme nähneet ympärillämme avioerotilanteessa eläviä lapsia sekä uusperheiden elämää. Itsellämme ei ole henkilökohtaista kokemusta avioeroprosessista, eikä avioeroperheessä elämisestä. Haluamme saada lisää tietoa ja ymmärrystä avioeroprosessista ja sen käsittelystä. Tulevina kasvattajina meidän on tärkeää osata toimia lasta tukevalla tavalla avioerotilanteessa.

2 Tutkielman toteutus

Tutkielman kohteena on lapsi avioerotilanteessa. Tavoitteena on saada tietoa ja ymmärrystä avioeron vaikutuksista lapseen. Tutkielmassa pyritään löytämään keinoja lapsen kohtaamiseen ja tukemiseen avioerotilanteessa. Edellä mainittuja tavoitteita saavutetaan kirjallisuuskatsauksen avulla. Kirjallisuuskatsaus toteutetaan keräämällä aineistoa tieteellisistä lähteistä, analysoimalla saatua tietoa ja pohtimalla sen hyödynnettävyyttä sekä luotettavuutta. Seuraavissa alaluvuissa tuodaan esiin tutkimuksen tavoitetta, tutkimuskysymyksiä ja kirjallisuuskatsausta tiedonhankinnan menetelmänä.

2.1 Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset

Avioero on aiheena ajankohtainen, sillä vuosittain kymmenettuhannet lapset joutuvat kokemaan vanhempiensa avioeron. Avioerossa ei siis ole kyse pelkästään aikuisten erosta. Vanhemmat ovat tuoneet esille huolen lastensa kohtaamisesta ja tukemisesta avioerotilanteessa, sillä he jäävät usein eroprosessin varjoon. Kaikki lapset kärsivät erossa, mutta eron vaikutusten ilmeminen on yksilöllistä. (Kiiänmaa, 2008, 92–93.) Toinen voi kokea eron elämää helpottavana, kun taas toinen kokee sen maailman loppuna. Ero on useimmiten lapselle kriisi, josta selviytyminen vaatii aikaa. Noin joka viides lapsi kokee pitkäkestoisempia oireita. (Sinkkonen & Korhonen, 2015, 260 – 261.)

Aikuisten on tiedostettava vastuunsa erotilanteessa. Heillä on tärkeä rooli lapsen tukemisessa ja auttamisessa kriisin yli. Vastuu ei ole pelkästään lapsen vanhemmilla, vaan myös muilla lapsen arjessa mukana olevilla aikuisilla, kuten opettajalla. (Kiiänmaa, 2008, 93.) Perheen sisäiset ongelmat heijastuvat lapseen koulumaailmassa psykososiaalisina oireina ja koulunkäyntiongelmienä. Erotilannetta käsiteltäessä lapsella tulee olla mahdollisuus näyttää paha mieli, pettymys ja kiukku. (Pesonen, 2006, 79; Sinkkonen & Korhonen, 2015, 261.) On tärkeää tiedostaa, millaisesta kriisistä avioerossa on kyse, jotta oikeanlainen auttaminen ja tukeminen on mahdollista (Terveyskirjasto).

Edellä mainituista syistä johtuen haluamme tulevana opettajina ja vanhempina saada tietoa hankittua ennakkoon, jotta osaamme tarttua tällaisiin kriisitilanteisiin lapsen tukemiseksi ja suurempien ongelmien ennaltaehkäisemiseksi. Korhosen ja Sinkkosen (2015, 266) mukaan erossa ja sen seuraamuksissa on aina tärkeintä muistaa lapsen etu.

Tämän tutkielman tutkimuskohteena on lapsi avioerotilanteessa. Tässä kirjallisuuskatsauksessa tutkitaan avioeroprosessia sekä sen aiheuttamaa kriisiä. Avioeron haittoja ja hyötyjä pohditaan lapsen ja hänen lähipiirinsä näkökulmasta. Tutkielmassa selvitetään, miten avioero vaikuttaa lapsen arkeen perheessä ja koulumaailmassa. Esiin tuodaan lapsen tapoja käsitellä avioeroa ja pyritään löytämään keinoja lapsen kohtaamiseen ja tukemiseen avioerotilanteessa. Kirjallisuuskatsaus käsittelee avioeroa lapsen, opettajan ja vanhempien näkökulmasta.

Tutkimuskysymysten avulla pyritään vastaamaan, miten avioero vaikuttaa lapseen sekä miten lapsi käsittelee avioeroa ja kuinka häntä tulisi tukea. Jälkimmäinen tutkimuskysymys tukee päätutkimuskysymystä ja antaa valmiuksia kohdata ja tukea avioerotilanteessa olevaa lasta arjessa.

Tämän kandidaatintutkielman tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Miten avioero vaikuttaa lapseen?
2. Miten lapsi käsittelee avioeroa ja kuinka häntä tulisi tukea?

2.2 Kirjallisuuskatsaus tiedonhankinnan menetelmänä

Kirjallisuuskatsaus on tiedonhankinnan menetelmä, joka on systemaattinen, täsmällinen ja toistettavissa. Tämä on metodi olemassa olevien tietojen arviointiin, kehittämiseen, tunnistamiseen ja tulkitsemiseen. (Fink, 1998, 3.) Sillä pyritään saamaan kokonaiskuva tietystä aiheesta ja löytämään sen ongelmakohtia (Baumeister & Leary, 1997, 312). Blaxter, Hughes ja Tight (2001, 122) korostavat, että kirjallisuuskatsauksella saadaan aikaan kriittinen yhteenveto ja arviointi olemassa olevasta tietämyksestä ja ymmärryksestä tietystä aiheesta. Kirjallisuuskatsauksen laatijan on suhtauduttava kriittisesti lukemaansa sekä arvioitava ja vertailtava erilaisia näkökulmia, tutkimusasetelmia ja -tuloksia. Kirjallisuuskatsauksessa tulee tuoda esille tutkimuksissa havaittuja ristiriitaisuuksia ja puutteita. (Hirsjärvi, Remes & Saajavaara, 2004, 112.) Tämä auttaa rakentamaan ymmärrystä omaan aihealueeseen ja saavuttamaan tietoa siitä, mitä ja miten on jo aiemmin tutkittu kyseistä aihetta (Hart, 1998, 1).

Baumeister ja Leary (1997) tuovat esiin, että kirjallisuuskatsauksen tekijöillä on erilaisia tavoitteita. Kirjoitusprosessin ajan on muistettava, mikä on kirjoittajan päämäärä kirjallisuuskatsaukselle. Heidän mukaan kirjallisuuskatsausta toteutettaessa on olemassa erilaisia tavoitteita. Kunianhimoisin tavoite kirjallisuuskatsauksella on kehittää olemassa olevaa teoriaa sekä rakentaa

uutta. Tämän lisäksi tavoitteena on arvioida teoriaa, saada luotua integroinnin avulla aihealueesta kokonaisvaltainen näkemys, tunnistaa ongelmia ja heikkouksia sekä tarjota historiallista tietoa kirjallisuuskatsauksen aiheesta kehittääkseen teoriaa ja tutkimusta. (Baumeister & Leary, 1997, 312.) Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2004, 111) mukaan kirjallisuuskatsaus voidaan tehdä myös myöhemmin toteuttavan tutkimuksen teoreettiseksi perustaksi. Kumar (2011) tarkentaa, että kirjallisuuskatsaus auttaa tutkijaa selkiyttämään ja tarkentamaan tutkimusongelmaa, kehittämään tutkimusmenetelmiään ja laajentamaan tietämystään tutkittavasta aiheesta. Se helpottaa tutkijan työtä omien tutkimustulosten vertaamisessa aiempien tutkimusten tuottamaan tietoon ja auttaa siten hahmottamaan oman tutkimustyön tulosten merkityksellisyyttä. (Kumar, 2011, 32 - 33.)

Tutkimusaiheeseen liittyvän kirjallisuuden laajasta tuntemuksesta on kirjallisuuskatsauksen laatijalle hyötyä, sillä tutkielman tekijän on eriteltävä ja arvioitava aiempia tutkimuksia, valittava oma näkökulma sekä pyrittävä valitsemaan täsmälleen siihen liittyvä kirjallisuus. Tutkielman lopuksi tulee käsitellä aiemman tutkimustiedon kytkeytymistä kirjallisuuskatsauksessa tuotettuun tietoon. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2004, 112, 111.) Baumeister ja Leary (1997) tuovat esiin, että kirjallisuuskatsauksessa on mahdollista tehdä myös virheitä. Näistä yleisimpiä ovat aiheen riittämätön esittely, riittämättömät todisteet, integraation puute, kriittisen arvioinnin puute, päätelmien tekemättä jättäminen, epäjohdonmukaiset väitteet, valikoiva asioiden esille tuominen sekä tutkijoihin keskittyminen tutkimuksen sijasta. (Baumeister & Leary, 1997, 316–319.)

Kirjallisuuskatsaus jaetaan kolmeen perustyyppiin, joita ovat kuvaileva kirjallisuuskatsaus, systemaattinen kirjallisuuskatsaus sekä meta-analyysi. Näiden perustyyppien välillä voi olla vahvoja yhteyksiä. Ensimmäinen, laaja-alaisesti ja ilman tiukkoja ja tarkkoja sääntöjä toteutettava kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yksi suosituimmista kirjallisuuskatsauksen perustyypeistä. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus jakautuu narratiiviseen ja integroivaan katsaukseen. Narratiivisen kirjallisuuskatsauksen kautta pyritään antamaan laaja kuva käsiteltävästä aiheesta. Sen laajin toteutustapa, yleiskatsaus, yhdistää aiempaa tutkimusaineistoa tiiviiseen muotoon ja sen pohjalta on mahdollista tehdä johtopäätöksiä. Integroiva kirjallisuuskatsaus puolestaan mahdollistaa tutkittavan ilmiön monipuolisen kuvaamisen ja uuden tiedon tuottamisen aiheesta. Se eroaa narratiivisesta kirjallisuuskatsauksesta sen kriittisessä otteessa tiedon tarkastelussa. (Salminen, 2011, 6-8.)

Toinen kirjallisuuskatsauksen perustyyppi, systemaattinen kirjallisuuskatsaus, on tiivistelmä aiemmista tutkimuksista. Tutkimuskysymykset ovat tiukempia kuin kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa ja ne keskittyvät tiettyyn aiheen osa-alueeseen. Menetelmällä saadaan tehokkaasti testattua oletusten paikkansapitävyyttä ja vahvistettua tutkimustulosten merkittävyyttä. (Salminen, 2011, 6-9.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus on yhä enemmän käytetty tiedonhankinnan menetelmä, sillä saatavilla olevan tiedon määrä on kasvanut (Metsämuuronen, 2006, 30). Kolmas kirjallisuuskatsauksen perustyyppi on meta-analyysi. Se jaetaan kahteen perustyyppiin, joita ovat kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen meta-analyysi. Kvalitatiivinen meta-analyysi jakautuu metasynteesiin ja metayhteenvedoon. Niillä on paljon yhtäläisyyksiä, mutta ne eroavat siinä, että metasynteesi on tulkitseva sekä kuvaileva ja metayhteenvedo matemaattinen sekä määrällinen. Metayhteenvedolla on paljon yhtäläisyyksiä kvantitatiivisen meta-analyysin kanssa. Siinä käytetään suuria aineistoja mahdollistamaan tutkimustulosten yleistettävyyden hyödyntäen kvantitatiivisia tutkimuksia, joita käsitellään tilastotieteen menetelmin. (Salminen, 2011, 12-14.)

Verrattuna empiirisiin tutkimuksiin, kirjallisuuskatsaus voi käsitellä laajempia ja abstraktimpia kysymyksiä. Kirjallisuuskatsauksen pohjalta on mahdollista tehdä neljä päätelmää. Mahdollista on, että hypoteesi pitää paikkaansa. Toinen mahdollisuus on, että hypoteesia ei saada vahvistettua, vaikka se on paras "arvaus". Kolmannen päätelmän mukaan hypoteesi ei pidä paikkaansa ja neljäs mahdollisuus on, että todisteet eivät tue johtopäätöksiä. Kirjallisuuskatsaus antaa mahdollisuuden yhdistää laajalla ja hajanaisesti olevia artikkeleita yhdeksi kokonaisuudeksi. Kirjallisuuskatsauksella pystytään luomaan laajempia ja teoreettisempia päätelmiä kuin empiirisillä tutkimuksilla. Teokset, jotka sisältävät tietoa tutkimusmenetelmistä, eivät yleensä selitä, kuinka kirjallisuuskatsausta tehdään, vaikka kirjallisuuskatsaus on tärkeä tutkimusmenetelmä. (Baumeister & Leary, 1997, 311.)

Tämä kandidaatintutkielma on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, joka toteutetaan narratiivisena yleiskatsauksena.

3 Avioero prosessina

Tässä luvussa käsitellään kriisiä ja avioeroa. Kirjallisuuskatsauksessa keskitytään käsittelemään avioeroa perinteisten perheiden näkökulmasta. Tutkielman ulkopuolelle jäävät avoerot sekä erilaiset perhemuodot. Kirjallisuuskatsauksessa kuvataan kriisin eri vaiheita ja niiden etenemistä vaihe vaiheelta. Esiin tuodaan erilaisia kriisejä sekä niihin johtavia tekijöitä. Lähteisiin pohjautuen pohditaan kriisiä avioeron näkökulmasta sekä sitä, millaisia positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia se tuo mukanaan. Avioeron käsitettä määritellään ja sen vaiheita kuvataan sekä juridisesti että arkielämän tasolla. Tämän lisäksi esiin tuodaan avioerojen yleistymistä 1800-luvun lopulta nykypäivään. Tutkielmassa pohditaan parisuhteen ja perheen kehitysvaiheiden merkitystä avioeron kannalta. Kirjallisuuskatsaus on suunnattu opettajien lisäksi vanhemmille. Vanhempien olisi hyvä olla tietoisia näistä kehitysvaiheista erityisesti nykyaikana, jolloin avioeroon päädytään yhä useammin ja jo lyhyen liiton jälkeen. Tieto näistä kehitysvaiheista voi auttaa vanhempia suuntaamaan katseensa kauemmas ja siten mahdollisesti pääsemään kriisivaiheen yli sekä välttämään avioeron. Näiden kautta lapsen on mahdollista elää eheässä perheensä.

3.1 Kriisin problematiikka

On kyse kriisistä, mikäli yksilö kohtaa jotain vaikeasti käsiteltävää, johon hänellä ei ole selviytymiskeinoja. Aiemmin toimineet ratkaisutavat eivät ole toimivia, minkä vuoksi yksilö kokee olevansa avuton ja hädässä. Kriisissä oleva ei saa elämästä otetta, sillä mielessä on monenlaisia ajatuksia ja tunteita, jotka horjuttavat hyvinvointia yhdessä fysiologisten oireiden kanssa. On yksilöstä kiinni, kuinka paljon kriisi häneen vaikuttaa. Kriisistä selviytyminen vaatii apua ja aikaa, mutta samalla se myös kasvattaa. Elämässä tapahtunut suuri muutos pakottaa aloittamaan sopeutumisen tilanteeseen. (Mielenterveysseura; Ruishalme & Saaristo, 2007, 26; Terveyskirjasto.) Ruishalmen ja Saariston (2007) mukaan: “Kriisi ei ole sairautta, josta tulee parantua, vaan elämää, joka on eletävä”. Mikäli osaa suhtautua vaikeuksiin ja kriiseihin osana elämää, voi niiden kohtaaminen olla helpompaa. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 10, 26.)

Kriisi syntyy, kun reagoidaan uhkaan, menetykseen tai vaikeuteen. Se pitää sisällään erilaisia ratkaisuja, muutoksia tai mahdollisuuksia. Kriisillä on kolme osatekijää. Yksi osatekijä on vaarallinen, elämää uhkaava tapahtuma, toinen pelko haavoittuvuudesta vaiston varassa ja kolmas kyvyttömyys hyödyntää selviytymiskeinoja, joilla tilanteeseen voisi sopeutua. (Poijula, 2016,

27–28.) Eri elämänvaiheet ja tapahtumat, äkillinen muutos tai järkyttävä tapahtuma voivat aiheuttaa kriisin tai useat asiat yhdessä (Mielenterveysseura). Ruishalme ja Saaristo (2007, 27) tarkentavat, että kriisin syntyyn ei vaikuta ainoastaan uuden, erityisen asian tapahtuminen, vaan myös yksilö ja hänen elämäntilanteensa. Terveyskirjaston mukaan aiemmin kriisit nähtiin yhtenä ja samana ja niitä hoidettiin samoilla keinoilla. Nykyään on eroteltu toisistaan erilaisia kriisejä, joiden yli pääsemiseen tarvitaan erityyppistä apua. Kriisitilanteessa on tärkeää tiedostaa, mikä kriisi on kyseessä, jotta auttaminen onnistuu. (Terveyskirjasto.) Kriisit jaotellaan kehityskriiseihin, elämäkriiseihin sekä traumaattisiin kriiseihin (Mielenterveysseura).

Kehityskriisit kuuluvat olennaisena osana elämäkulun siirtymävaiheisiin siirryttäessä elämävaiheesta seuraavaan (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 21). Suuret, hiljattain tapahtuvat normaalin kehityksen muutosvaiheet aiheuttavat kriisejä, vaikka niihin on osattu varautua jo ennalta. Kehityskriisit muovaavat yksilön persoonaa ja auttavat häntä löytämään itsensä, vaikka välillä voi tuntua haastavalta pysyä tasapainossa ja saavuttaa kokemusta elämähallinnasta. (Mielenterveysseura; Terveyskirjasto; Ruishalme & Saaristo, 2007, 29.) Elämäkriisit syntyvät ihmissuhteiden, avioeron, työn tai asuinpaikan muutoksien seurauksena. Kehityskriisien tavoin elämäkriiseihin voi valmistautua ja usein yksilö joutuu tekemään kriisin ratkaisemiseksi päätöksiä, jotka vaikuttavat tulevaisuuteen. (Mielenterveystalo; Mielenterveysseura; Terveyskirjasto.) Äkilliset kriisit syntyvät tunnejärkytyksestä, jonka voimakas ja odottamaton tapahtuma aiheuttaa. Näihin traumaattisen kriisin tilanteisiin ei voi varautua etukäteen, vaan yksilön on aloitettava sopeutumisprosessi yllättävän tilanteen jälkeen. Äkillisen kriisin aiheuttajiin ei voi itse vaikuttaa, vaan niitä tapahtuu satunnaisesti yksilön elämässä. Suuret muutokset muuttavat elämää eri suuntaan. (Mielenterveysseura; Terveyskirjasto.) Pettilä ja Yli-Marttila (1999, 21) tuovat esiin, että avioero on yksi tekijä, joka voi laukaista tämän traumaattisen kriisin ja muuttaa elämää merkittävästi. Ruishalme ja Saaristo (2007) tarkentavat, että äkillisten kriisien kriisiprosesseissa on erilaisia vaiheita, joita yksilö käy läpi. Kriisistä selviytyminen kulkee neljän eri vaiheen kautta, joiden raja voi olla häilyvä. Nämä vaiheet ovat sokkivaihe, reaktiovaihe, käsittelyvaihe sekä uudelleen suuntautumisen vaihe. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 64.) Saaren (2003, 41) mukaan ihmisillä on tietty tapa reagoida traumaattisiin asioihin ja samalla heillä on valtavasti voimavaroja, joita nämä tilanteet käynnistävät.

Kriisin kohtaaminen vaatii rohkeutta ja uskallusta käsitellä ahdistavia asioita lähemmin. Jokaisessa kriisitilanteessa tulisi pysähtyä ja pyrkiä löytämään tilanteeseen vastaus. Kriisit sekä haastavat että mahdollistavat, sillä ne horjuttavat itsetuntoa, mutta samanaikaisesti lisäävät itsetuntemusta. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 22.) Ruishalme ja Saaristo (2007) tarkentavat, että kriisit

muuttavat ja kasvattavat ihmistä. Kriisin kokemiseen kuuluu perustunteita, ajatuksia, muistikuvia ja odotuksia. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 66.) Pettilä ja Yli-Marttila (1999) täydentävät aiemmin mainittua Ruishalmeen ja Saariston (2007) näkemystä siitä, että kriisit ovat osa ihmisen elämää. Heidän mukaan kriiseillä on salaisuus ja kasvun voima, jotka luovat yksilön selviytymis- ja elämänhistorian. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 22.) Mielenterveysseura tuo esiin sen, että kriisit voivat muistuttaa raskaasti menneistä vaikeista elämäntilanteista, mutta myös se korostaa niiden merkitystä asioiden uudelleen käsittelyn ja arvioinnin sekä ihmisenä kasvun näkökulmasta (Mielenterveysseura).

Kuten aiemmin mainittiin, avioero on tekijä, joka voi aiheuttaa äkillisen kriisin. Tästä syystä seuraavaksi käsitellään äkillisen kriisin vaiheita. Ruishalmen ja Saariston (2007) mukaan kriisiprosessi alkaa, kun ihminen joutuu sokkiin yllättävän tilanteen tai uutisen vuoksi. On yksilöllistä, kuinka sokkivaiheessa reagoidaan ja käyttäytytään. Tässä vaiheessa tapahtuneita asioita ei pysty käsittämään todeksi, vaan ymmärrys tapahtuu vähitellen. Mieli käyttää reagointia ja käyttäytymistä suojakeinona asioihin, joita se ei ole kykenevä vielä tässä vaiheessa hyväksymään ja ottamaan vastaan. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 64.) Reaktiota kutsutaan psyykkiseksi sokiksi. Aistit ovat herkkiä ärsykeille, joten vahvoja mielikuvia syntyy hyvin selkeinä aisti-vaikutelmina. Myös sokkitilanteessa kohdatut ihmiset ja kommunikaatio ovat merkittäviä hyvin pitkälle elämässä. Tässä vaiheessa muistiin tulee asioita hyvin pitkältä ajalta, sillä aivot toimivat ylitehokkaasti. Sokkitilanteessa henkilö on usein tunteeton ja hänellä voi olla ristiriita ulkoisen käyttäytymisen ja toimintakyvyn sekä psyykkisen kaaoksen kanssa. (Saari, 2003, 42–46, 52.)

Tätä seuraa reaktiovaihe, jossa mieli pystyy ottamaan vastaan tapahtuneen ja alkaa käsittelemään sitä. Yksilö tulee tietoiseksi tapahtuneesta ja alkaa hahmottamaan muutoksen merkitystä omassa elämässä. Tunteet ovat vahvassa roolissa reaktiovaiheessa ja ne näkyvät suremisena, mielialan vaihteluna sekä erilaisina reaktioina itseä ja muita kohtaan. Joissakin tilanteissa syyllisen etsiminen toimii suojautumiskeinona itsessä tapahtuvalta käsittelyltä ja omilta vaikeilta tunteilta. Reaktiovaiheessa on hankalaa keskittyä ja muistaa asioita, sillä elämän merkitys saattaa olla kadonnut. Ihminen reagoi kriisiin koko kehollaan. Tunteet ja reaktiot saattavat tuntua yksilöstä hallitsemattomilta, jopa pelottavilta. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 65; Saari, 2003, 52–53, 60.)

Reaktiovaiheen jälkeen on vuorossa työstämis- ja käsittelyvaihe. Ihminen haluaa käydä läpi tapahtunutta erilaisin keinoin uudelleen ja uudelleen. Tällainen työstäminen auttaa ymmärtämään tapahtuneen ja sen aiheuttaman muutoksen. Tunteiden avaaminen ja niistä puhuminen

auttaa toipumaan, mutta tässä vaiheessa yksilö saattaa alkaa sulkeutumaan ja haluta käsitellä asiaa omassa mielessä. Kriisin aiheuttama suru ja luopuminen itselle tärkeästä alkaa olemaan osa todellisuutta ja yksilö voi kokea, että suru ei lopu koskaan. Kriisin käsittelyprosessi hidastuu tässä vaiheessa. Pikkuhiljaa yksilö kuitenkin alkaa löytämään elämästä mielekkäitä ja myönteisiä asioita, jotka suru peitti aiemmin alleen. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 65; Saari, 2003, 60–61.)

Uudelleen suuntautumisen vaiheessa on tulevaisuus rakennettava uudelleen. Tapahtunut asia on varmasti vahvasti mielessä ja se muuttaa elämää erilaiseksi kriisin jälkeen. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 65.) Ruishalmen ja Saariston (2007) mukaan “tapahtunut jää kuin arveksi, joka tulee aina pysymään, mutta se ei estä saamasta uutta otetta elämästä”. Tärkeää tässä vaiheessa kriisiprosessia on usko omaan itseen sekä uskallus kiinnostua elämästä uudelleen. Tämä tapahtuu usein ensiksi pakosta, joka tehdään ystävien ja sukulaisten vaatimuksesta ja heidän miellyttämiseksi, jonka jälkeen yksilön oma kiinnostus elämään lisääntyy. Kun näille asioille antaa mahdollisuuden, alkaa elämä löytämään takaisin raiteilleen. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 65; Saari, 2003, 67.)

On tärkeää, että nämä kriisiprosessin vaiheet saa läpikäytyä, sillä kesken jääminen ahdistaa mieltä. Vaikka reaktiot vaihtelevat sekä kestoaltaan että voimakkuudeltaan, on silti usein kriisiprosessin kulku säännönmukainen. On pysähdyttävä ja selvitettävä asia ilman asioiden kieltämistä ja torjumista. Fyysinen jaksaminen ja henkiset voimavarat auttavat käsittelemään vaikeita tunteita, saamaan lohdutusta sekä lievittämään surua. Jokainen ihminen on yksilö, joten jokaisella meillä on henkilökohtaiset keinot selviytyä vaikeista asioista, joita kohtaa elämänsä aikana. Kriisiprosessin läpikäyminen pyrkii siihen, että tapahtunut voidaan nähdä läpityöstettynä kokemuksen ja osana itseä sekä omaa elämää. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 65–66; Saari, 2003, 66–67.)

3.2 Avioeron yleisyys

Suomessa avioeroista alettiin pitää järjestelmällisesti kirjaa 1800-luvun loppupuolella, jolloin avioerot olivat vielä hyvin harvinaisia. 1900-luvun alussa toteutui vuosittain runsaat sata avioeroa. Seuraavina vuosikymmeninä niiden määrä kasvoi vähitellen, mutta sotien aikana ja niiden jälkeen sekä avioliittojen että avioerojen määrä kasvoi voimakkaasti. Kasvu tasaantui 1950-luvulla, mutta 1960-luvulta alkoi taas avioerojen huomattava yleistyminen. 1970-luvun puolivälistä alkaen eroja tapahtui vuosittain noin 10 000. Vuonna 1988 avioerosäännöksiä uusittiin,

jonka seurauksena vuosittain erosi jo 14 000 avioparia. Avioerojen määrät tasaantuivat 1990-luvun alkuvuosina. (Koskela, 2012, 11-12.) Koskela (2012, 11-12) kirjoittaa vuonna 2012 julkaistussa väitöskirjassaan avioeroja tapahtuvan 2010-luvulla vuosittain noin 13 500. Avioerojen määrä on pysynyt melko samana tultaessa vuoteen 2016 (Suomen virallinen tilasto, liite 2).

Myös avioliittojen määrissä on tapahtunut huomattavia muutoksia viime vuosikymmeninä. Vielä 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa avioliittoja solmittiin vuosittain noin 40 000, kun aivan viime vuosina avioliittoja on solmittu vain noin 25 000 vuosittain. (Suomen virallinen tilasto, liite 2.) Tämän muutoksen syyksi nähdään ennen kaikkea avoliittojen yleistyminen ja ikäluokkien pientyminen. Vuonna 2012 esitetyn tulevaisuuden näkymän mukaan joka toinen avioliitto päättyy eroon. (Koskela, 2012, 18.) Neljä vuotta myöhemmin Poijula (2016, 263) toteaa Suomessa olevan tällainen avioerojen yleisyys. Eroperheistä 75 % on lapsiperheitä (Koskela, 2012, 18, 84). Vuonna 2016 avioero kosketti yli 16 000 alle 18-vuotiasta lasta Suomessa (Suomen virallinen tilasto, liite 1). Koskelan (2012) mukaan nykyään merkittävin avioeroon johtava tekijä on puolisoitten tunnesiteen väljähtyminen. Vakaa ja turvallinen arki ei tutkimuksen mukaan enää riitä puolisoille. Koskelan (2012) mukaan myös taloudellisen hyvinvoinnin tavoittelu avioerojen yleistymiseen liittyvänä tekijänä voidaan nähdä olevan muutosta aiempaan. Erityisesti naiset saattavat taloudellisen tilanteensa kohenemisen myötä tavoitella uudenlaista elämää ja sen myötä vaihtaa puolisoa. (Koskela, 2012, 84–85.) Koskela (2012, 84) herättelee pohtimaan, “eikö ihmisille enää riitä turvallinen ja vakaa perhe-elämä”, vaan sen sijaan tavoitellaan “elämysavioliittoja”.

3.3 Avioeron vaiheet

Kun kaksi henkilöä vihitään aviopuolisoiksi, heitä alkaa koskea avioliittolain säännökset, jotka määräävät myös avioerosta (Avioliittolaki, 1987/411). Juridisesti avioero on nykyään suhteellisen yksinkertainen prosessi (Koskela, 2012, 13). Avioeron ensimmäisessä vaiheessa käräjäoikeuteen jätetään eron vireille laittava avioerohakemus. Avioerohakemuksen puolisoit voivat tehdä joko yhdessä tai toinen puoliso yksin. Hakemuksen jättämisestä alkaa eron toinen vaihe, harkinta-aika, joka kestää puolesta vuodesta vuoteen. Jos erohakemuksen tekee vain toinen puolisoista, harkinta-aika alkaa siitä päivästä, jolloin käräjäoikeus ilmoittaa tehdystä avioerohakemuksesta. (Oikeuslaitos.) Mikäli lopullisen avioeron halutaan astuvan voimaan, siirrytään avioeron kolmanteen vaiheeseen, jossa puolisoitten tai toisen heistä tulee jättää vaatimus avioerosta. Vaatimus tulee jättää viimeistään vuoden kuluttua harkinta-ajan alkamisesta. Avioero

voidaan myöntää ilman harkinta-aikaa, jos puoliset ovat asuneet erillään keskeytyksettä vähintään viimeiset kaksi vuotta. (Avioliittolaki, 1987/411 25§, 26§; Oikeuslaitos.)

Avioeron yhteydessä puoliset sopivat lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisoikeudesta ja yhteydenpidosta keskenään. Sopimus on tehtävä kirjallisesti ja sen tulee saada vahvistus sosiaalilautakunnalta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 7§, 8§.) Sinkkosen (2017) mukaan 90 % lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvistä kysymyksistä ratkaistaan edellä mainitulla tavalla. Kysymykset lapsen huollosta, asumisesta, elatusavusta ja tapaamisoikeudesta on riitatilanteissa mahdollista ratkaista perheasioiden sovittelussa, tuomioistuimessa tai vaikeimmissa riitatilanteissa oikeuskäsittelyssä. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 36; Sinkkonen, 2017, 11-12.) Avioeron viimeisessä vaiheessa sovitaan omaisuuden jakamisesta, jonka puoliset voivat tehdä keskenään. Tarvittaessa käräjäoikeus määrää omaisuuden jaosta (Oikeuslaitos).

Eroavalle parille ja heidän läheisilleen avioero on paljon muutakin kuin sen juridinen puoli. Tunnetasolla se on moninainen, kipeä ja ahdistava kokemus, joka voi kestää vuosia. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 29 - 31.) Avioeroprosessia ja sen vaiheita voidaan jaotella eri tavoin. Pettilä ja Yli-Marttila (1999) jakavat eroprosessin tunne-eron, konkreettisen eron ja sosiaalisen eron vaiheisiin. Tunne-eron vaiheessa puoliset etäännyvät toisistaan ja voivat olla riitaisia. Tässä vaiheessa kodissa vallitsee kriisin ilmapiiri. Mikäli eropäätös tehdään, seuraa konkreettisen eron vaihe. Eron kolmannessa vaiheessa, sosiaalisen eron vaiheessa, sosiaaliseen piiriin tulee muutoksia, kun yhteisten ystävien ja puolison sukulaisten kanssa yhteydenpito vähenee tai loppuu. Eroprosessin käyvät läpi sekä perheen aikuiset että lapset. (Pettilä ja Yli-Marttila, 1999, 42 - 43.) Fisher (2016, 131–132) puolestaan jaottelee avioeroprosessin viiteen eri vaiheeseen, joiden kautta erosurusta päästään uuteen elämänvaiheeseen. Nämä noudattavat aiemmin kuvattuja äkillisen kriisin vaiheita. Ensimmäisessä vaiheessa yksilön tunteet ovat sekaisin eron takia. Tässä vaiheessa mietitään, mitkä asiat johtivat eroon ja mikä on selitys itselle ja muille erosta. Epävarmuus on osa tätä vaihetta. Toisessa vaiheessa aletaan ymmärtämään suhteen päättymisen, mikä synnyttää usein vihan tunteita. Nämä tuntemukset ovat tärkeitä sopeutumisprosessin kannalta ja osa elämää. Kun suurimman tunnemyrskyn yli on päässyt, on mahdollista miettiä anteeksiantamista. Kolmannessa vaiheessa ahdistavat tuntemukset erosta nousevat pintaan ja yksilö kamppailee suhteen jatkamisen kanssa. Jotta tästä vaiheesta pääsee yli, on oltava arjen rutiineja sekä muutama ihminen, joiden kanssa asioita voi käsitellä. Neljännessä vaiheessa on avioerosta selviydytty ja uuteen tilanteeseen sopeuduttu. Elämänmuutosten hyväksyminen on lähtökohta sopeutumisprosessille. Viidennessä vaiheessa irrottautuminen aiemmasta elämästä ja suhteesta on mahdollista, sillä aikaa on kulunut erosta. Muuttuneet tilanteet ovat löytäneet

paikkansa yksilön elämässä ja uusi elämänvaihe on mahdollinen. (Fisher, 2016, 131-132; Kaulio & Ylitalo, 2007, 144–148.)

3.4 Parisuhteen ja perheen kehitysvaiheiden merkitys avioeron kannalta

Sinkkonen ja Korhonen (2015) tuovat esille sanonnan: “lapsen paras koti on vanhempien hyvä parisuhde”. Hyvän parisuhteen ylläpitäminen voi kuitenkin olla haastavaa, sillä heidän mukaansa parisuhde on monimutkainen rakennelma ja he pitävät siitä syystä ihmeenä sitä, että kaikki parisuhteet eivät pääty eroon. (Sinkkonen & Korhonen, 2015, 21.) Myös Pettilä ja Yli-Marttila (1999) käsittelevät parisuhteen mutkikasta rakennetta ja sen erilaisia vaiheita. He tuovat esiin jokaiseen parisuhteeseen kuuluvan erilaisia vaiheita voimakkaasta läheisyyden tunteesta vahvaan erillisyyden tunteeseen. Tunteet puolisoa kohtaan voivat vaihdella kausittain tai hetkittäin. Kriisin problematiikka -luvussa tuotiin esiin kehityskriisit yhtenä kriisin muotona. Nämä jokaisen ihmisen elämään kuuluvat oman sisäisen kasvun kehitysvaiheisiin liittyvät kriisit saavat pohtimaan myös parisuhdetta monelta kannalta. Parisuhteen kannalta erityisen haastavaa on naisten ja miesten kehitysvaiheiden eritahtisuus. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 7.) Sinkkonen ja Korhonen (2015, 22 -23) tuovat tähän lisänäkökulmaa, sillä heidän mukaan lapsuuden kiintymyskokemukset tuovat oman vaikutuksen ja haasteen parisuhteeseen. Lisäksi parisuhdetta voi horjuttaa elämään kuuluvat vaikeudet kuten työttömyys, taloudelliset huolet, väsymys, sairaudet ja vanhemmuuden haasteet sekä puolisoitten välisen kommunikation puutteet. Puolisoitten välisen kommunikation puutteista johtuen toiselle puolisoista ero voi tulla yllätyksenä, jos hän ei ole huomannut tai ottanut vakavasti puolison antamia viestejä (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 7, 29; Koskela, 2012, 85.) Sussman`n (2012, 162) mukaan avioeron taustalla on useimmiten monia syitä.

Pettilä ja Yli-Marttila (1999) tuovat esille parisuhteen ja perheen kehitysvaiheiden merkitystä avioeroriskiin vaikuttavana tekijänä. Heidän mukaan parisuhteen kehitysvaiheista ensimmäinen on symbioosivaihe, jolloin eletään ihastumisen ja suhteen juurtumisen aikaa. Tämä vaihe kestää kahdesta kolmeen vuotta. Tämän jälkeen tullaan parisuhteen erityiseen kriisikohtaan, 5-7 vuotta kestävään irtaantumisen ja itsenäistymisen vaiheeseen. Tässä vaiheessa oman tilan halu voimistuu ja puolisoa kohtaan voi tuntea jopa aggressiota. Irtantumisen vaihetta seuraa aika, jolloin yksilöllisyys ja keskinäinen yhteys ovat paremmin tasapainossa. Tätä vaihetta kutsutaan liittoumavaiheeksi, jossa kumppanuus on vahvassa asemassa. Vahvan kumppanuuden vaiheeseen tultaessa on kuitenkin omat haasteensa, sillä puolisoit voivat huomata etäännyneensä

toisistaan. Parisuhteen kehitysvaiheesta toiseen siirryttäessä punnitaan oman tilan tarvetta ja minäkuvaa sekä suhteen tilaa. Puolisoiden yhteys ja erillisuus sekä vastuun ja vapauden rajat voivat laittaa pohtimaan. Näiden siirtymävaiheiden aikana eroriski kasvaa. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 7, 25-26.)

Parisuhteen kehitysvaiheiden lisäksi avioliitossa pysymiseen vaikuttavat myös perheen kehitysvaiheet, joita ovat Pettilän ja Yli-Marttilan (1999) mukaan muodostuva perhe, lasta odottava perhe, leikki-ikäisen perhe, koululaisperhe, murrosikäisen perhe, maailmalle lähtijän eli tyhjenevän pesän perhe ja ikääntyvä perhe. Perheen kehitysvaiheesta toiseen siirtyminen aiheuttaa kehitysvaihekriisin, jonka kautta pohditaan vanhemmuutta ja perheenä toimimista sekä niihin liittyviä uusia tapoja. Erityisen haastavia parisuhteen kannalta ovat leikki-ikäisen ja kouluikäisen sekä tyhjenevän pesän perhevaiheet. Leikki-ikäinen tarvitsee paljon aikaa ja huolehtimista, jolloin vanhemmuus vie paljon voimia. Haasteita tähän vaiheeseen tuo myös parisuhteen irtautumisen vaihe sekä mahdolliset asunto- ja opintovelat, työttömyys tai voimakas työhön keskittyminen. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 26 - 27.) Koskela (2012) esittää tähän lisänäkökulmana sen, että lasten olemassaolo voi olla avioliittoa koossa pitävä tekijä. Toisaalta Koskela (2012) on Pettilän ja Yli-Marttilan (1999) kanssa samaa mieltä siitä, että aina lasten olemassaolo ei onnistu eroa estämään siitä huolimatta, että eroa pyritään ajattelemaan lasten näkökulmasta. (Koskela, 2012, 76.)

Edellä mainitun perusteella voidaan todeta jokaisessa avioliitossa olevan vaiheita, jolloin pohditaan, jatketaanko liittoa vai päätetäänkö se. Eri kehitysvaiheissa ja niihin liittyvissä kriiseissä olisi tärkeää pysähtyä pohtimaan parisuhteen ongelmia sekä niihin johtaneita tekijöitä. Tulisi ymmärtää, että tietyt itsen, parisuhteeseen ja perheeseen liittyvät kysymykset ovat luonnollinen osa elämää. Parisuhteen ulkopuolelta tulevat paineet saattavat vähentää elämänhallinnan tunnetta. Psykkistä pahaa oloa saatetaan lievittää uuden muutoksen, kuten avioeron kautta. Avioliiton säilymisen kannalta suotuisinta olisi odotuksista ja toiveista keskusteleminen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Erokriisissä perheen ulkopuolinen keskusteluapu voi auttaa huomaamaan asioita uudesta näkökulmasta sekä tukea paria tilanteen mukaan joko jatkamaan liitossa tai auttaa etsimään mahdollisimman hyviä ratkaisuja erotilanteeseen. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 7, 21, 27-31; Taskinen, 2002, 14.)

4 Vanhempien ero lapsen, perheen ja koulun näkökulmasta

Tässä luvussa käsitellään avioeroa lapsen, perheen ja koulun näkökulmasta. Luvussa keskitytään käsittelemään avioeron vaikutuksia sekä mahdollisia lapsen tukemisen keinoja, joita jokainen alaluku sisältää. Luku vastaa tutkimuskysymyksiin, miten avioero vaikuttaa lapseen sekä miten lapsi käsittelee avioeroa ja kuinka häntä tulisi tukea avioerotilanteessa. Aihetta tarkastellaan lapsen tunteiden, ajatusten ja kokemusten kautta. Tutkielmassa kuvataan, kuinka lapsen elämä muuttuu avioeron myötä ja millaista on uusi arki perheessä. Lisäksi tarkastellaan avioerotilanteessa elävää lasta koulukontekstissa. Kirjallisuuskatsauksessa otetaan huomioon sekä opettajan että vanhemman näkökulma. Esille tuodaan toimia, joiden kautta opettaja ja vanhemmat voivat tukea lapsen selviytymistä avioerotilanteessa.

4.1 Avioeron vaikutus lapseen

Avioeron vaikutuksia lapseen on alettu tutkia 1960-luvun lopulla (Sinkkonen, 2017, 13). Avioeron on todettu vaikuttavan lapsiin yksilöllisesti (Kiiänmaa, 2008, 93). Eron vaikutukset voivat olla välittömiä tai ne voivat ilmetä kuukausia tai vuosia avioeron jälkeen (Karttunen, 2010, 70). Sinkkosen ja Korhosen (2015, 28) mukaan eron vaikutukset voivat näkyä saman perheen lapsissa eri tavoin. Karttunen (2010) täsmentää, että jokaisella lapsella on erilainen persoonallisuus, suhteet vanhempiin sekä asema perheessä, mitkä vaikuttavat kokemuksiin erosta. Myös lapsen iällä on merkitystä avioeron vaikutuksiin. (Karttunen, 2010, 80 - 81, 83.) Erosta selviäminen on lapselle sitä haastavampaa, mitä nuorempi hän on eron tapahtuessa (Pagani, Boulerice, Tremblay & Vitaro, 1997, 773 - 778). Suomessa erotetaan useimmiten lasten ollessa 2 - 4-vuotiaita (Kontula, 2013, 30). Se on riski lasten mielenterveydelle, sillä lapsi tarvitsisi tuossa iässä monien samanaikaisten kehityshaasteiden vuoksi tuekseen turvallisen vanhemman. Ero-kriisissä vanhemmat eivät kuitenkaan välttämättä jaksaa olla lapselle riittävänä tukena. (Sinkkonen, 2017, 11.) Fisher (2016, 316) täydentää lasten olevan usein vanhempien tukena avioerokriisissä ja aloittavan oman sopeutumisprosessin vasta, kun vanhempien asiat ovat kunnossa. Karttunen (2010) puolestaan toteaa, että alle viisivuotiailla lapsilla voi olla vahva pelko hylätyksi tulemisesta. Pienen lapsen mieltä saattaa vaivata pelko siitä, menettääkö hän vanhemman lisäksi muitakin läheisiään. Murrosikäinen puolestaan saattaa kokea avioeron hyvin vaikeana, sillä ehjän perheen tuki olisi tarpeellinen murrosiän voimakkaiden tuntemusten keskellä. (Karttunen, 2010, 80, 83–84.)

Niemelän ja Kääriäisen (2015, 37) mukaan lapsi saattaa hämmentyä vanhempien erosta, sillä lapsella ei välttämättä ole käsitystä siitä, mitä ero käytännössä tarkoittaa ja miksi vanhemmat haluavat tehdä sellaisen ratkaisun. Taskinen (2002, 13) tuo tähän ehdotuksen, joka helpottaa lapsen ymmärrystä. Sen mukaan lasta auttaa selviytymään tieto siitä, miksi vanhemmat eroavat, milloin eroaminen tapahtuu ja mitä asioita avioero muuttaa. Myös Mäkijärvi (2014, 57) korostaa, että olisi hyvä, jos vanhemmat pystyvät yhdessä kertomaan lapselle eroaikeista. Vanhempien ero on usein lapselle raskas ja vaikea kokemus, mutta lapsessa voi myös olla nähtävissä eron aikaansaamia positiivisia merkkejä. Lapsi voi kokea helpotusta eron jälkeen, mikäli vanhemmat ovat riidelleet ja luoneet epävarmuuden tunnetta perhe-elämään. Avioero voi saada tämän kireän perhetilanteen ratkaistua. (Taskinen, 2002, 13.)

Kuten edellä tuotiin esiin, Taskisen (2002) mukaan ero voi olla positiivinen mahdollisuus. Myös Karttunen (2010) esittelee väitöskirjassaan tutkimuksia, joiden mukaan suurimpaan osaan lapsista ero ei vaikuta negatiivisesti. Hän kuitenkin tuo esiin tutkimustulosten ristiriitaisuutta. (Karttunen, 2010, 70.) Taskisen (2002) tavoin Koskela (2012, 19) on sitä mieltä, että avioerolla voi olla lapsen positiivisia vaikutuksia, jos perhe-elämä on ollut riittävästi tai siihen on liittynyt väkivaltaa. Koskelan (2012, 20) mukaan avioeron kielteisten vaikutusten merkitystä tukee kuitenkin runsas tutkimustieto. Tämä kirjallisuuskatsaus käsittelee enemmän näitä avioeron negatiivisia vaikutuksia lapseen, sillä kirjallisuudessa positiivisia vaikutuksia ei juurikaan ole löydettävissä. Useat tutkimukset tukevat näkemystä siitä, että avioero aiheuttaa lapsessa monenlaisia muutoksia. Eron vaikutukset ja lapsen kokema stressi voivat näkyä erilaisina käytöksen ja tunne-elämän haasteina. Seuraavaksi esitellään yleisimpiä eron aiheuttamia vaikutuksia lasten keskuudessa.

Lapsella voi syntyä voimakkaita tuntemuksia erosta. Hän saattaa olla vihainen omille vanhemmilleen ja voi kokea tulleen hylätyksi. Sureminen on osa elämää ja se auttaa selviytymään erosta. (Kiiänmaa, 2005, 13–14.) Aiemmin tutkielmassa tuotiin esiin Karttunen (2010, 80, 83) näkökulma lapsen hylätyksi tulemisen ja läheisten menettämisen pelosta. Kiiänmaa (2005, 14) tukee tätä näkökulmaa, sillä hänen mukaan pelko voi olla vahva tunne osana eron aiheuttamia muutoksia. Lapsi voi tuntea myös kateutta toisia lapsia kohtaan, hämmennystä, epävarmuutta, epäuskoa, surua, raivoa, alakuloisuutta sekä syyllisyyttä. Syyllisyyden taustalla voi olla lapsen vastuuntunto perheen koossa pysymisestä. Lapsi voi tietoisesti tai tiedostamattaan oireilullaan pyrkiä saamaan vanhempansa pysymään yhdessä (Sinkkonen & Korhonen, 2015, 261; Karttunen, 2010, 77, 82). Kiiänmaa (2005) tuo tähän lapsen näkökulmaa, jonka mukaan lapsi saattaa

tuntea, että erotessaan vanhemmat ajattelevat vain itseään. Lapset saattavat kokea, että vanhemmat eivät eroaisi, jos he ajattelisivat lapsiaan. (Kiianmaa, 2005, 11.) Toisen näkökulman mukaan lapsen käytös saattaa muuttua, sillä johdonmukaisuus elämästä on kadonnut. Muuttuneella käyttäytymisellä lapsi saattaa haluta vanhempiansa huomion. (Sinkkonen, 2017, 24.) Rauhalan (2014) mukaan aiemmin mainitut tunteet voivat purkautua lapsessa jopa pelottavalla tavalla. Toisaalta voi olla myös tilanteita, joissa lapsi ei välttämättä halua näyttää vanhemmilleen omia tunteuksiaan eroa kohtaan, mutta käyttäytyminen saattaa muuttua kodin ulkopuolella. (Rauhala, 2014, 141.)

Kuten edellä mainittiin, lapsen käytös saattaa muuttua avioeron myötä. Avioero voi näkyä lapsessa uniongelmina, vanhempiin takertumisena, raivokohtauksina tai käytöksenä, jolla lapsi tahallisesti pyrkii ärsyttämään vanhempiaan. (Sinkkonen & Korhonen, 2015, 261.) Joillekin lapsille saattaa tulla yökastelua, tai kiinnostuksen menettämistä aiemmin kiinnostaneisiin asioihin (Rauhala, 2014, 141; Saari, 2003, 267). Myös huolestuminen pienistä asioista, painajaiset, vatsakivut, päänsäryt tai lihassäryt voivat olla lapsen reagointia avioerotilanteeseen (Sinkkonen, 2017, 27; Saari, 2003, 264). Saaren (2003) näkökulma täydentää edellä mainittuja avioeron vaikutuksia, sillä hänen mukaan traumaattiset kokemukset saattavat näkyä lapsessa esimerkiksi aikaisemmalle kehitysvaiheelle tyypillisenä toimintana. Puhekyky ja motoriset taidot saattavat heikentyä, levottomuus ja keskittymiskyvyn puute voivat heikentää koulunkäyntiä. Lapsella saattaa myös kadota ruokahalu ja fyysinen kehitys hidastua. (Saari, 2003, 264.) Edellä mainitut muutokset voivat näkyä erotilanteen ollessa päällä tai myöhemmin tilanteen tasaannuttua (Rauhala, 2014, 141).

Avioero näkyy lapsen elämässä monin tavoin. Perheen rahatilanne saattaa kiristyä, minkä vuoksi on säästettävä menoista. Lapsi joutuu usein myös osallistumaan kotitöiden tekemiseen, sillä perheessä on yksi perheenjäsen vähemmän. (Kiianmaa, 2005, 9.) Sinkkosen ja Korhosen (2015, 260) mukaan avioeron ja yksinhuoltajuuden on todettu olevan riski lapsen sosiaaliselle huono-osaisuudelle sekä mielenterveysongelmille. Amato ja Booth (1996) tuovat esiin, että yksinhuoltajien on todettu kommunikoivan vähemmän lastensa kanssa eron jälkeen. Heidän mukaan myös lasten tunteiden huomioiminen vähenee. Tutkimuksessa on osoitettu, että yksinhuoltajaäitien kasvatusta on epäjohdonmukaisempaa ja heidän on todettu käyttävän kovempia rankaisukeinoja kasvatuksessa kuin kahden vanhemman perheissä. (Amato & Booth, 1996.) Ero on lapselle haasteellinen elämäntilanne, mutta lasta on mahdollista tukea. Seuraavaksi tuodaan esiin asioita, jotka joko haastavat tai tukevat lapsen avioerosta selviytymistä.

Sinkkosen ja Korhosen (2015) mukaan lasten erosta selviämiseen vaikuttavia merkittävimpiä tekijöitä ovat perhe-elämän laatu ennen eroa sekä vanhempien yhteistyökyky eron jälkeen. Tämän lisäksi vanhempien toiminta erotilanteessa vaikuttaa erosta selviämiseen ja uuteen elämäntilanteeseen sopeutumiseen. Tukeakseen ja suojatakseen lasta vanhempien tulisi huomioida lapsi ja käsitellä uutta arkea koskevia ratkaisuja rakentavasti. (Sinkkonen & Korhonen, 2015, 260.) Sinkkosen ja Korhosen (2015) näkemystä tukee Taskinen (2002, 13), jonka mukaan riitaisa ero, syyttely ja syyllistäminen lisäävät lapsen vaikeuksia ja epävarmuutta. Perhe-elämän riitaisuus saattaa etäännyttää lasta vanhemmista jo avioliiton aikana (Karttunen, 2010, 69). Sussman (2012) tarkentaa, että avioerossa kaikkein vaikeinta lapselle on nähdä vanhempiansa riitelyä, keskinäistä halveksimista sekä kuulla heidän puhuvan pahaa toisistaan. Vanhempien vihanpito aiheuttaa lapselle vakavia emotionaalisia ongelmia. (Sussman, 2012, 121.) Näiden pohjalta voidaan nähdä, että itse ero ei ole lapselle riski, vaan lapsen ja vanhempien suhde erotilanteessa ja sen jälkeen. Vanhemmat vaikuttavat omalla toiminnallaan siihen, onko lapsen helppoa vai vaikeaa elää kyseisessä tilanteessa. (Pruuki, 2017, 67.) Taskisen (2002, 13) mukaan se, miten vanhemmat tulevat keskenään toimeen, vaikuttaa paljon enemmän lapsen sopeutumiseen erotilanteessa kuin yhden vanhemman tiivis suhde lapseen.

Luopuminen asioista, jotka ovat olleet osa lapsen elämää, voi tuntua kurjalta. Avioerotilanteessa lapsen tukemiseksi olisi tärkeää saada säilytettyä arjen tutut rutiinit, jotta arjen on mahdollista eheytyä eron jälkeen. Vanhempien tulisi pystyä yhdessä sopimaan lasten arkea koskevista asioista. On ymmärrettävä, että lapsi ei ajattele erotilanteessa samoja asioita ongelmallisiksi kuin vanhemmat, vaan lasta vaivaavat usein pienet arjen asiat. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 47.) Niemelä ja Kääriäinen (2015, 47) korostavat, että lapsi ei voi ymmärtää eron merkitystä omassa elämässään ennen kuin hän elää eron jälkeistä elämää.

4.2 Avioeron vaikutus perheeseen ja uusi arki

Vanhempien ero vaikuttaa koko perheeseen. Vaikka vanhemmat eroavat, he ovat tärkeitä lapsen elämässä eron jälkeen. Eron myötä vanhemmuussuhde ei katoa, vaikka parisuhde päättyykin. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 36, 40.) Avioliiton päättyessä alkaa uusien positiivisen näkökulmien etsiminen sekä elämän ja arjen ratkaisujen uudelleen järjestäminen (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 50). Voi olla tilanteita, että olisi helpottavaa unohtaa vanha puoliso ja olla tapaamatta häntä, mutta yhteinen lapsi ei mahdollista tätä. Vanhempien on oltava kykeneviä yhteistyöhön erosta huolimatta, jotta lapsi ei kärsi. (Rauhala, 2014, 145; Taskinen, 2002, 15.)

Koskela (2012) tuo esiin, että avioeron on todettu vaikuttavan monin tavoin puolisoitten fyysiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin. Eroperheissä erilaiset terveydelliset ongelmat ja psyykkistä elämänlaatua alentavat tekijät ovat yleisempiä kuin toimivissa liitoissa elävillä. Hänen mukaan vanhemmat voivat kokea kasvatuksellisia paineita ja taloudellisia huolia yksinhuoltajuuden seurauksena ja heidän itsetunto saattaa heikentyä. Kasvatuksellisia paineita sekä taloudellisia huolia on nähtävissä erityisesti naisilla, sillä avioerossa lapset jäävät useimmiten äidille (Koskela, 2012, 19-20). Isät puolestaan kokevat masennusta sekä lapsen kanssa yhteisen arjen menettämistä johtuvaa syyllisyyttä, turhautumista, ahdistusta, kaipuuta, surua ja tyhjyyttä (Karttunen, 2010, 70). Lapsen kanssa yhteisen arjen ja huoltajuuden menettäminen voi näkyä myös stressinä. Haasteita yksinhuoltajan arkeen voi tuoda lisäksi elatusmaksujen maksamatta jättäminen, mikä on Suomessa yleinen ongelma. Elatusmaksujen maksamisesta huolimatta suurimman osan lasten tuomista kustannuksista maksaa vanhempi, jonka luona lapset pääsääntöisesti asuvat. (Koskela, 2012, 19 - 20.)

Avioeron jälkeen toinen vanhemmista muuttaa pois yhteisestä kodista. Joskus yhteisestä kodista saattavat kaikki joutua muuttamaan pois. On mahdollista, että osa lapsista jää toiselle vanhemmalle asumaan ja osa lapsista muuttaa toisen vanhemman luo eli lapsi voi elää eri paikassa kuin toinen vanhemmista tai sisaruksista. Usein eron jälkeen lapsella on kaksi kotia. Mahdollisen muuton seurauksena voi vaihtua asuinalue tai paikkakunta, koulu, kaverit ja harrastusmahdollisuudet. Lapsi voi näissä tilanteissa altistua yksinäisyydelle ja kiusatuksi tulemiselle. (Kii-anmaa, 2005, 8-9; Sinkkonen & Korhonen, 2015, 261.) Niemelä ja Kääriäinen (2015) tuovat esille asioita, joita kahdessa kodissa asuvan lapsen tukemiseksi tulee huomioida. Vanhempien tulee huolehtia, tukea ja auttaa lasta monissa asioissa, jotta asuminen kahden kodin välillä ei ole lapselle liian raskasta. Olisi hyvä, että lapsen ei tarvitsisi huolehtia kaikista tavaroista asuessa kahdessa kodissa, vaan esimerkiksi vaatteita ja tavaroita olisi molemmissa kodeissa. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 41–42, 48.)

Vanhemmat eivät voi olettaa, että lapsi muistaa yhdessä tehdyt suunnitelmat koskien lapsen arkea. Lapselle voi syntyä huoli siitä, minne milloinkin tulee mennä. Vanhempana on parempi puhua ja toistaa asioita, jotta lapsi varmasti ymmärtää ja välttyy ikäviltä tilanteilta. Lapsen elämää saattaa varjostaa ahdistus siirtyessä vanhemmalta toiselle, sillä hänellä on ikävä vanhempaa, jonka luona ei ole. Tästä syystä olisi hyvä, että vanhemmat asuisivat lähellä toisiaan ja lapsella olisi mahdollista käydä helposti molempien vanhempien luona ilman pitkää matkustamista. Vanhempien tulee hyväksyä lapsen kokema ikävä ja antaa mahdollisuus sen esiin tuomiseksi. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 41–42, 48.) Sinkkonen ja Korhonen (2015) täydentävät

Niemelän ja Kääriäisen (2015) näkemyksiä tuomalla esille vuoroasumisen eli vuoroviikoin eri vanhemman luona asumisen riskejä. Heidän mukaan vuoroviikoin eri vanhemman luona asuminen voi häiritä lapsen psyykkisen kehityksen prosesseja, kuten nukahtamisen harjoittelua ja kaverisuhteiden muodostumista. Erityisen haastavaa vuoroasuminen on alle kolmevuotiaille lapsille, sillä tässä ikävaiheessa turvallisuutta tuovien mielikuvien ja rutiinien ylläpitämisen kyky ei ole kehittynyt vahvaksi. Pieni lapsi voi kokea vuoroasumisen kuormittavana erojen sarjana, josta seurauksena voi olla ärtyisyyttä, takertumista, keskittymisen ongelmia ja aggressiivisuutta. (Sinkkonen & Korhonen, 2015, 264 - 265.)

Edellä käsiteltiin avioeron jälkeistä yksinhuoltajaperheen elämää. Seuraavaksi käsitellään toista mahdollista perhemuotoa, uusperhettä. Perinteisen perhekäsityksen mukaan perheeseen kuuluu äiti, isä ja heidän yhteiset lapset. Nykypäivänä Kiiänmaan (2005, 45) mukaan kuitenkin on paljon yleisempää asua ja elää muunlaisessa perheessä. Ritala-Koskinen (2001) tuo esiin perinteisestä perheestä eroavan perhemuodon, joka syntyy usein avioeron jälkeen, mikäli lapsen vanhempi tai molemmat vanhemmat löytävät uuden puolison. Jos uuden puolison kanssa muutetaan samaan asuntoon, on kyseessä uusperhe. Ritala-Koskinen (2001) mukaan uusperheeksi voidaan kutsua perhettä, jossa ainakin toinen puolisoista on eronnut ja perheessä on läsnä lapsia aiemmista liitoista. Uusperheessä voi olla myös uusien vanhempien yhteisiä lapsia. Tällaisissa perheissä toinen vanhemmista on puolivanhemman asemassa. Uusperheet ovat kuitenkin rakenteeltaan moninaisia, joten niiden määrittäminen ei ole yksiselitteistä. (Ritala-Koskinen, 2001, 27.)

Kiiänmaa (2005, 9) tuo esiin näkemyksen siitä, että lapset saattavat kokea vanhempien uudet ystävät ja seurustelukumppanit hämmentävinä, jopa harmillisina. Koskela (2012, 76–77) täydentää tätä näkemystä, sillä hänen mukaan haasteita uusperhe-elämään voi tuoda myös ristiriidat suhteessa puolison lapsiin, vaikkakin useimmiten välit puolison lapsiin ovat hyvät. Ritala-Koskinen (2001, 29) lisää, että uusperheessä lapsen suhteet biologisiin vanhempiin, sisaruksiin ja sukulaisiin voivat saada uudenlaista merkitystä. Kiiänmaan (2005) mukaan eläminen uusperheessä on lapselle usein haastavampaa kuin vanhemmalle, joka on tehnyt tilanteeseen johtaneet ratkaisut. Lasten on vain sopeuduttava uusiin tilanteisiin. (Kiiänmaa, 2005, 45.) Kaulio ja Ylitalo (2007) korostavat, että uusperheen muodostamisessa on tärkeää se, että aikuiset tuntevat toisensa riittävän hyvin ennen kuin lapset tutustuvat uusiin puolisoihin. Oman vanhemman on hyvä keskustella lasten kanssa uudesta puolisoista ja elämäntilanteesta, jotta lapset pystyvät valmistautumaan uuden isä- tai äitipuolen kohtaamiseen. Lapsi voi kokea menettävänsä oman pai-

kan vanhempansa elämässä, kun uusi puoliso tulee osaksi äidin tai isän elämää. Eroon sopeutuminen vie aikaa, minkä jälkeen lapsi usein haluaa vanhempansa olevan onnellinen ja hyväksyy paremmin uusperheen. (Kaulio & Ylitalo, 2007, 149–150.) Kiianmaa (2005, 46) tukee tätä näkemystä toteamalla, että muutosten tuntuessa alussa haastavilta, voi aika kuitenkin auttaa selviämään erosta ja tottumaan uuteen aikuiseen.

Seuraavaksi siirrytään käsittelemään kysymystä siitä, miten vanhempien tulisi tukea lasta keskustelujen avulla. Kuten tutkielmassa on jo tuotu esiin, vanhempien tulee ymmärtää, että he voivat omalla käyttäytymisellään ja olemuksellaan aiheuttaa lapselle ahdistavia kokemuksia (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 37). Lapsen turvallisuuden ja jatkuvuuden tunteen vuoksi vanhempien toiminnan tulisi olla johdonmukaista ja ennakoitavissa olevaa (Sinkkonen & Korhonen, 2015, 260). Vanhemman tulisi toimia erotilanteessa lasta ajatellen, jotta lapsi joutuisi kärsimään mahdollisimman vähän avioliiton päättymisestä (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 37). Kiianmaa (2005) tarkentaa tätä, sillä hänen mukaan vanhemmat myös haluavat, että lapsi ei kärsi erossa. Usein vanhemmat kertovat lapselle eron tuomista positiivisista asioista, jotta ero ei vaikuttaisi lapsen tuntemuksiin negatiivisesti. Vanhempien pitää tuoda selkeästi esiin se tosiasia, että tarkoitus ei ole erota lapsista, vaan puolisosta, eivätkä lapset ole syy eroon. (Kiianmaa, 2005, 12.) Rauhala (2014) korostaa, että lapsille voi myöntää erotilanteen olevan rankka myös vanhemmille. Tämä lisää lasten ymmärrystä ja heidän on helpompi hyväksyä vaikea tilanne puhuttaessa rehellisesti kuin vanhempien esittäessä, että kaikki on ihan hyvin. (Rauhala, 2014, 142.)

Niemelä ja Kääriäinen (2015) tukevat edellä mainittuja Kiianmaan (2005) ja Rauhalan (2014) näkemyksiä. Heidän mukaan puhumattomuus haastaa lapsen ymmärrystä eroa kohtaan, sillä tilanne voi olla lapselle sellainen, jota ei ole aiemmin kokenut. Erotilanteessa vanhempien keskinäiset negatiiviset tunteet toisiaan kohtaan saattavat jättää lasten kokemat tunteet varjoon (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 38, 44). Tästä syystä Niemelä ja Kääriäinen (2015) korostavatkin, että vanhemmat eivät saa unohtaa lapsia erotilanteessa ja keskittyä vain oman kriisin käsittelemiseen. Tärkeää on ottaa huomioon lasten hämmennys ja epätietoisuus ja käsitellä eroa yhdessä perheen kesken sekä sitä, miltä lapsesta tuntuu. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 39–40; Pruuki, 2017, 81.) Niemelä ja Kääriäinen (2015) tuovat esiin näkökulman, jonka mukaan vanhempien voi olla vaikeaa hyväksyä lapsissa eron aiheuttamaa vihaa ja pettymystä. Mikäli vanhemmat jättävät lapset huomioimatta, syntyy lapselle helposti omia kuvitelmia tilanteesta ja hän jää yksin omien tunteiden ja kokemusten kanssa. Vanhempien tulisi kertoa eron syy lapsen ikätasolle sopivasti. Vanhemmat eivät saa valehdella lapselle ja kertoa selityksiä, jotka eivät

ole totta. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 39–40, 44.) Sinkkonen ja Korhonen (2015, 260) tukevat Niemelän ja Kääriäisen (2015) näkemyksiä painottaen rehellisyyden ja avoimuuden merkitystä lapsen erosta selviytymistä tukevin tekijöinä. Niemelä ja Kääriäinen (2015, 39–40) korostavat vielä, että rehellinen keskustelu voi vähentää lapsen kokemaa syyllisyyttä asioista, jotka eivät koske häntä, eivätkä ole hänen syytään.

Niemelän ja Kääriäisen (2015) mukaan lapsen ja vanhempien välisten vuorovaikutustilanteiden on oltava selkeitä ja tuettava lapsen osallisuutta keskustelussa. Keskustelun ei tulisi perustua vain aikuisten asettamiin kysymyksiin. Kuunteleminen on tärkeä osa selkeää vuorovaikutusta, jotta lapsen vastaukselle annetaan tilaa ja häntä on mahdollista ymmärtää. Aikuisten on hyväksyttävä lapsen ajatukset kunnioittavasti, samalla yrittäen ymmärtää lapsen maailmaa. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 50–54.) Warshak (2012) tuo esille haasteita, joita näihin keskusteluihin voi liittyä. Kun lapsen kanssa yritetään keskustella, saattaa lapsi sulkeutua kuoreensa ja vältellä keskustelua. Lapsi voi toistaa “en tiedä” vastausta kaikkiin hänen tuntemuksiaan tiedusteleviin kysymyksiin, jolloin tarpeelliset keskustelut voivat jäädä käymättä. (Warshak, 2012, 249.) Lisäksi Warshak (2012) tuo esille lapsen toisen mahdollisen toimintatavan. Lapsi saattaa puhua vaikeista asioista “ystävänsä” ongelmina, jolloin aikuisella on mahdollisuus päästä selville lapsen syvimmistä tunteista ja huolenaiheista. Aikuisen ei tule suoraa päätä paljastaa tätä kiertoilmaisua, vaan antaa lapsen ilmaista tuntemuksiaan tällä tavalla. Näin aikuinen voi päästä antamaan lapselle myös neuvoja, joiden vastaanottaminen voi muutoin olla lapselle haastavaa. (Warshak, 2012, 249 - 250.)

Warshak (2012) neuvoo vastahakoisen lapsen kanssa kommunikoivaa aikuista huomioimaan, ettei lapsi sulkeutumisesta huolimatta välttämättä vastusta keskustelua, vaan hän ei vain tunnista tunteitaan tai pysty ilmaisemaan niitä sanoin. Hänen mukaan lapsi voi kokea epämiellyttävänä, jos aikuinen puhuu lapsen tunteista. Mahdollisena ratkaisukeinona Warshak (2012) esittää, että keskustelun voi aloittaa puhumalla aikuisen omista ajatuksista ja tunteista. Hankalien kysymysten esittäminen varhaisessa vaiheessa keskustelua saattaa tyrehdyttää vuoropuhelun nopeasti. Aikuisen tulee olla tietoinen siitä, että useimmista lapsista tuntuu vaikealta puhua omista huolenaiheista ja peloista. (Warshak, 2012, 249 - 250.) Pruuki (2017, 81) tukee Warshak`n (2012) näkemystä lapsen tunteiden ilmaisun vaikeudesta ja huomauttaa, että taustalla saattaa olla lapsen halu suojella vanhempaa surulta. Rauhala (2014) korostaa, että aikuisen tulisi olla aidosti kiinnostunut siitä, mitä lapselle oikeasti kuuluu. Näin voitaisiin välttää lapsen vanhempaan kohdistamaa suojelua (Rauhala 2014, 139 - 141). Vanhemmat eivät saisi torjua

lapsen tunteita, vaan heidän tulisi hyväksyä lapsen paha olo. Tunteista puhuminen auttaa jakamaan huolia ja surua. (Pruuki, 2017, 81.)

Warshak (2012) suosittelee käyttämään lasten näkökulmasta kirjoitettuja eroa käsitteleviä kirjoja avioerotilanteessa. Lapsi voi hyötyä lukemisesta, vaikka hän ei tiedostaisi kertomuksen yhteyttä omaan elämäntilanteeseensa. Kirjan lukemisen jälkeen lapselta voi kysyä, onko hän tuntenut koskaan samoin kuin kirjan lapset. Kirjojen kautta voidaan päästä avoimeen keskusteluun lapsen kanssa, sillä niiden avulla lapsi huomaa, ettei ole ainoa, joka tuntee epämiellyttäviä tunteita. Lasten kanssa voi siis käsitellä vaikeita tunteita puhumalla siitä, miten on kuullut toisten lasten kokevan avioeron herättämiä tunteita. Aikuisen on oltava herkkä havainnoimaan lasta ja jatkettava tarvittaessa keskustelua esimerkiksi seuraavana päivänä. Edellä mainittuja lasten kanssa käytettäviä avioeron käsittelyn keinoja Warshak (2012) perustelee seuraavasti: “Kautta aikojen satuja on käytetty moraalisten periaatteiden opettamiseen. Jos haluat lapsesi oppivan sinnikkyuden merkityksen, onnistut siinä paremmin Aisopoksen sadun “Kilpikonna ja jänis” avulla kuin luennoimalla asiasta.”. (Warshak, 2012, 249 - 250.)

Lapsi on usein huolissaan vanhemmastaan, kun ei näe häntä. On tärkeää keskustella siitä, milloin voi olla yhteyksissä, mitä päivän kulkuun kuuluu sekä vanhempien kyvystä pitää itsestään huolta. Vanhempana on tärkeää muistaa, että lapsen ei kuulu huolehtia vanhempien välisistä asioista. Lapsen ei myöskään tarvitse asettua kummankaan vanhemman puolelle. Vanhempien tehtävänä on tehdä päätökset lapseen ja hänen elämiseen liittyen, vaikka lapsen toiveet ja mielipiteet tulee huomioida. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 43.) Rauhala (2014) tarkentaa, että lapselle ei saa asettaa liian paljon vastuuta. Lapsi saattaa vaikuttaa hyvin selviytyneeltä erosta, vaikka todellisuudessa vanhempien asettamat liialliset vaatimukset eivät vastaa lapsen ajattelun kehitystasoa. Tästä syystä Rauhala korostaa lapsen suojelemista. (Rauhala, 2014, 139–141.) Lastensuojelu- sekä hallintolain (417/2007, 20§, 86§; 434/2003, 34§) mukaan lapsella on oikeus tulla nähdyksi ja kuulluksi sekä hänen pitää saada vaikuttaa päätöksiin, jotka koskevat häntä. Niemelä ja Kääriäinen (2015) tuovat esiin lapsen omanarvontunteen merkityksen erotilanteessa. Se tarkoittaa sitä, että “tuntee olevansa arvokas itsessään eikä anna kohdella itseään miten tahansa”. Erotilanteessa selviytymistä auttaa se, että lapsi saa vahvistettua omanarvontunnetta. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 46.)

Ero voi aiheuttaa luottamuksen tunteen menettämistä. Se voi saada lapsissa aikaan tunteen siitä, että elämässä vallitsee epävarmuus. Lapsen negatiiviset ja kaipaavat tuntemukset ovat positiivinen viesti vanhemmille siitä, että lapsen elämässä on ollut jotain hyvää, joka on vain särkynyt

eron vaikutuksesta. Jotta erotilanteesta voi päästä yli, on kaikkien tilanteessa olevien osattava pyytää ja antaa anteeksi. Lapsi tarvitsee turvallista syyliä, jossa negatiiviset tunteet hyväksytään ja rakennetaan uutta luottamussuhdetta lapsen kokeman aidon välittämisen ja rakastamisen kautta. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 44–45.)

4.3 Avioeron vaikutus koulu yhteisössä

Lapsen elämässä tapahtuneet muutokset voivat näkyä koulumaailmassa, sillä ajatukset ja voimavarat eivät välttämättä riitä koulunkäyntiin (Kiianmaa, 2005, 26). Pruuki (2017) korostaa, että vanhempien on tärkeää kertoa avioerosta ja sen mukana tuomista muutoksista lapsen opettajalle. Tällä tavoin opettajan on mahdollista ymmärtää lapsen käyttäytymistä, joka saattaa mahdollisesti muuttua. Tämä tieto mahdollistaa lapsen tarvitseman tuen antamisen koulussa. (Pruuki, 2017, 77.) Bisnairen, Firestonen ja Rynardin (1990) mukaan vaikeudet avioerotilanteessa voivat vaikuttaa akateemiseen suorituskäyttöön negatiivisesti. Joka kolmannella lapsella koulumenestys ja akateemiset suorituskäytöt heikkenevät huomattavasti vanhempien eron jälkeen ja tämä voi olla nähtävissä kolmen vuoden ajan. Kuitenkaan suurimmalla osalla avioeron kokeneilla lapsilla ei ole nähtävissä dramaattisia muutoksia akateemisissa taidoissa suuntaan tai toiseen. Lapsen kehityksen kannalta olennaista on vanhemmuuden rooli, jonka tehtävä on suojata lasta. Lapsilla, jotka viettävät aikaa molempien vanhempien kanssa, on koulusuoriutuminen parempaa kuin yksinhuoltajaperheissä. (Bisnaire, Firestone & Rynard, 1990, 67, 73–75.) Warshak (2012, 246) tuo esille huomionarvoisen asian siitä, että koulussa saatujen lukuvuositodistusten sekä käyttäytymisen perusteella psyykkisesti tasapainoinen lapsi saattaa kuitenkin kärsiä voimakkaasta eron jälkeisestä ahdistuksesta.

Hankaluudet kotona näkyvät usein lapsessa jo ennen avioeroa. Lapsen mieltä valtaavat erilaiset tunteet, jotka ovat vahvasti mukana lapsen arjessa. Tämä vaikuttaa esimerkiksi nukkumiseen ja heijastuu väsymyksenä sekä keskittymisen puutteena koulunkäyntiä kohtaan. Kun ero on päätetty vanhempien kesken, lapsen olemukseen heijastuu tietämättömyys tulevasta. (Kiianmaa, 2005, 26–27.) On mahdollista, että lapsi kokee avioeron häpeällisenä asiana. Mikäli kotona asiasta ei ole keskusteltu ja tuotu avioeroon johtaneita syitä esille, lapsen on haastavaa ymmärtää ja hyväksyä tilannetta. Lapsi saattaa vältellä kavereiden tuomista kotiin tai puhumista omista vanhemmista, sillä ei halua kertoa luokkatovereilleen totuutta. (Dolto & Angelino, 2005, 98.)

Mäkijärvi (2014) esittää tähän vastakkaisen näkemyksen, sillä hänen mukaan lapsen ei välttämättä tarvitse selittää koulukavereilleen elämäntilannettaan. Selittäminen ei ole tarpeellista, sillä eroaminen ja uusperheessä eläminen ovat nykyään hyvin yleistä. (Mäkijärvi, 2014, 50.)

Kouluyhteisön on myös hallinnon tasolla huomioitava eronneet perheet, sillä yksin- ja yhteishuolto vaikuttavat lapsen asioihin ja niistä tiedottamiseen. Koulun tulee huolellisesti selvittää, kenelle lasta koskeva tiedottaminen suunnataan. Vanhempaa ei tule jättää tiedottamisen ulkopuolelle, jos sille ei ole vahvoja perusteita. Kuten tutkielmassa on aiemmin todettu, eroperheissä kiistaa voi aiheuttaa monet asiat. Yksi koulumaailmaan liittyvistä kiistan aiheista voi olla lukuvuositodistus. (Mäkijärvi, 2014, 51 - 52.) Eronnut vanhempi saattaa yrittää kieltää lasta vievästä lukuvuositodistuksesta toiselle vanhemmalle, mutta Mäkijärven (2014) mukaan lapsella on oikeus päättää kenelle hän haluaa todistuksensa näyttää. Riitaisissa avioeroissa vanhemmat voivat pyytää opetushenkilöstöä kertomaan lapsesta oikeudessa, mutta koulu voi kieltäytyä tästä pyynnöstä. Oikeustaisteluihin osallistuminen lisää ammattikasvattajan työpaineita ja vaikuttaa työssäjaksamiseen. (Mäkijärvi, 2014, 51 - 52.)

Koulumaailmassa opettaja ei ole yksin haastavien tilanteiden kanssa. Hän voi tarvittaessa kääntyä erityisopettajan, koulukuraattorin, koulupsykologin tai perheneuvolan puoleen. Keskustelemalla toisen ammattilaisen kanssa on mahdollista löytää ratkaisuja lapsen tukemiseksi avioerotilanteessa. (Kiianmaa, 2005, 26–27.) Mäkijärven (2014) mukaan opettajan työn tukena on myös rehtori, joka on vastuussa koulun toiminnasta. Hän korostaa, että rehtori voi myös puuttua tapaamis- ja huoltajuuskiistoihin keskustelemalla vanhempien kanssa erokriisin vaikutuksista perheeseen. Rehtorin puuttumista on harkittava tapauskohtaisesti, sillä rehtori voidaan kokea rauhoittavana ja auttavana tahona, mutta toisaalta se voidaan ottaa vastaan päinvastaisin tunteuksin. Koulumaailmassa tulee kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, ettei koulu tee tiukkoja perhesuhteisiin liittyviä rajoituksia kutsuessaan oppilaiden läheisiä koulun tilaisuuksiin (Mäkijärvi, 2014, 51–52).

Kuten edellä on tullut esille, avioero voi näkyä kouluarjessa. Seuraavaksi käsitellään avioerotilanteessa elävän lapsen kohtaamista ja tukemista opettajan näkökulmasta. Niemelän ja Kääriäisen (2015) mukaan ero saattaa olla lapsen vanhemmille rankka paikka, jolloin heillä ei ole mahdollista antaa lapselle hänen tarvitsemaansa tukea. Tällöin lapsella tulee olla perheen ulkopuolelta tukiverkosto, jonka puoleen voi kääntyä. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 46.) Karttunen (2010) tarkentaa edellä mainittua siten, että avioeroperheessä kriisi kestää yhdestä kolmeen

vuotta. Erityisesti tuona aikana ulkopuolisen avun tarve on suuri, sillä lapsen kriisin työstäminen ei välttämättä onnistu kotona. (Karttunen, 2010, 83.) Dolto ja Angelino (2005, 99–100) tuovat esiin, että opettaja voi olla lapselle läheinen aikuinen, jonka kanssa lapsi pystyy keskustelemaan erosta ja sen aiheuttamista huolista. Myös Kiianmaa (2005) korostaa, että lapset saattavat turvautua opettajaan, johon heillä on luottamuksellinen suhde. Tästä syystä opettajan on tärkeää huomata lapsen suru ja antaa tunteille tilaa. (Kiianmaa, 2005, 25–27.)

Opettaja on usein sellainen henkilö, joka on aidosti kiinnostunut siitä, mitä lapselle oikeasti kuuluu sekä niistä asioista, jotka ovat hänelle tärkeitä. Erotilanteessa lapsi saattaa lähestyä opettajaa etsien tukea. Opettajan tulee reagoida tilanteessa totuudenmukaisesti sekä välttää välinpitämättömyyttä. Keskittyminen tilanteeseen, kun lapsi kertoo omasta tuskastaan, on lapselle merkityksellinen hetki. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 46; Dolto & Angelino, 2005, 99–100.) Kiianmaa (2005, 25–26) tarkentaa asiaa siten, että lapsi saattaa kertoa opettajalle ikävästä omaan vanhempaan, tietämättömyydestä avioeroon liittyvistä asioista sekä omien vanhempien kohdalla avioeroon johtaneista syistä. Lapsi tarvitsee tukea sekä tietoa siitä, että ei ole syyllinen omien vanhempiensa eroon. Opettajana on tärkeää tunnistaa hetket, jolloin lapsi haluaa tulla nähdyksi ja kuulluksi sekä tilanteet, joissa lapsi ei uskalla tulla kertomaan huolistaan. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 46; Dolto & Angelino, 2005, 99–100.) Sen lisäksi, että opettaja tukee lasta henkilökohtaisesti, on opettajan suotavaa käsitellä aihetta myös yleisesti ryhmässä.

Lapsesta saattaa tuntua, että kukaan ei ymmärrä, miltä hänestä tuntuu vanhempien eroaminen. Oppi- ja välitunneilla oleminen voi olla vaikeaa lapselle, mikäli hän pelkää herättävänsä huomiota omia tunteita näyttämällä. Tästä syystä opettajan olisi tärkeää puhua avioeroista luokassa. (Kiianmaa, 2005, 27.) Lapsi voi Fisherin (2016, 92) mukaan kokea, että on ainoa koulussa, jonka vanhemmat ovat eronneet. Dolton ja Angelinon (2005) mukaan kuitenkin todellisuudessa kuitenkin eron kokeneita lapsia on koulussa paljon, joten oppilaille tulisi olla ymmärrystä siitä, miltä eroaminen voi tuntua. Opettaja voi kertoa oppilaille yleisesti avioerosta, niiden yleisyydestä sekä erilaisista sukulaisuussuhteista. (Dolto & Angelino, 2005, 100–101.) Lasten kanssa voi keskustella, että tunteiden näyttäminen ei ole paha asia, jota tarvitsee pelätä. Erosta pitäisi tehdä asia, josta uskalletaan puhua toisille. Keskustelulle avoin ilmapiiri koulussa mahdollistaa oppilaiden omien ajatusten ja kokemusten käsittelemisen sekä puhumisen vaikeistakin aiheista. Keskustelujen kautta myös opettaja voi saada tietoa lapsista ja heidän ajatusmaailmastaan eroon liittyen. (Kiianmaa, 2005, 25–27.) Tämän lisäksi avioeroa voidaan käsitellä kirjojen kautta. Kun oppilaille on tietoa erilaisista perheistä ja perhetilanteista, ei lasten tarvitse hävetä omaa elämäntilannettaan. (Dolto & Angelino, 2005, 100–101.) Mäkijärvi (2014, 51) tuo esiin,

että lasten erilaiset perhe- ja elämäntilanteet vaikuttavat kouluarkeen, joten ne tulee ottaa huomioon myös koulutöitä suunniteltaessa ja toteutettaessa. Kiianmaa (2005) lisää, että lapsi ei välttämättä saa kotona apua kotitehtäviin ja arjen pulmallisiin tilanteisiin samalla tavalla kuin aiemmin, mikä heijastuu koulunkäyntiin. Hän tuo myös esiin koulun mahdollisuuksia järjestää vertaistukiryhmiä avioeron kokeneille oppilaille. Näissä ryhmissä voidaan keskustella kokemuksista ja tehdä asioita yhdessä saaden vertaistukea. (Kiianmaa, 2005, 9, 26–27.)

4.4 Miten lapsi käsittelee avioeroa?

Avioeroprosessia on tutkittu vähän lasten omien kokemusten näkökulmasta, vaikka lapsen tiedetään tuntevan ja kokevan asioita tavalla, joita aikuisten ei ole helppo ymmärtää. Tutkimusten lähtökohtana on vain harvoin ollut selvittää, miten lapsi itse pyrkii vaikuttamaan asioiden kulkuun, selviytymään tai säätelemään ja ilmaisemaan tunteitaan. Aiheen tutkimista on voitu karttaa mahdollisten ei-toivottujen tulosten vuoksi, vaikka ennakkoluulottoman perehtymisen ja tutkimisen myötä saataisiin arvokasta tietoa avioeron kokeneiden auttamiseksi. Lapsen ja avioeron monipuolisesta tutkimisesta hyötyisivät sekä vanhemmat että lapset. (Karttunen, 2010, 67 - 68, 80.) Kaulion ja Ylitalon (2007, 149) mukaan lapsilla menee yleensä 1-2 vuotta sopeutua eroon.

Aikuiset ajattelevat usein, että lapset eivät huomaa ja havaitse erilaisia tilanteita, vaan sopeutuvat uusiin asioihin nopeasti ja joustavasti. Todellisuudessa lapset eivät välttämättä tuo tietojansa esiin. Valehtelemisen tai tilanteen vääristelemisen lapsille voi olla haitallista, sillä lapset ymmärtävät yllättävän paljon asioista. Vanhemmat eivät saisi ajatella, että “kun lapsi ei asiasta puhu, hän ei myöskään muista tapahtumaa”. (Saari, 2003, 251.) Tätä näkemystä tukee myös Kaulio ja Ylitalo (2007, 148) korostavat, että lapsella on myös oikeus reagoida elämänmuutokseen ja siitä aiheutuneeseen stressiin. Lapsella on Saaren (2003) mukaan kykyjä käsitellä erilaisia tapahtumia itsenäisesti, mutta tukea saamalla traumojen työstäminen ja niistä toipuminen nopeutuu ja parantuu. Traumaattisessa tilanteessa lapsen rooli ja se, millainen tilanne on, vaikuttavat lapsen kokemuksiin ja reagointiin tapahtunutta kohtaan. Näiden kokemusten pohjalta lapsi luo merkityksiä tapahtumille. (Saari, 2003, 251–252.)

Lapsen kokemukseen avioeroa kohtaan vaikuttaa hänen kehitysvaiheensa. Lasten suru on aikuisiin verrattuna lyhytkestoista. Reagoiminen saattaa olla hetkellistä, jonka jälkeen asia unohdetaan, mutta palaa taas mieleen uudelleen. (Saari, 2003, 254.) Tätä näkemystä tukee myös Pruuki (2017), jonka mukaan lapsen suru sekä turvattomuuden tunne voivat nousta esiin leikin yhteydessä. Jossakin vaiheessa leikkiä lapsi voi itkeä, mutta hetken päästä hän voi olla iloinen. Tämä on lapsen mielen keino suojautua särkymiseltä. (Pruuki, 2017, 82.) Vanhemmat eivät saisi kieltää leikkiä, mikäli heillä ei ole vaihtoehtoisia tapoja tarjottavana käsitellä asiaa lapselle ominaisella tavalla. Leikit sisältävät luovuutta ja mielikuvitusta, jotka auttavat sopeutumaan ja käsittelemään traumaattisia kokemuksia, kuten avioeroa. Aikuiset voivat ohjata leikkiä oikeaan suuntaan, jotta siitä ei tule pakonomaista, vaan se edistää selviytymisprosessia. (Saari, 2003, 265.)

Kuten aiemmin on tuotu esille, lapsi saattaa kokea syyllisyyttä vanhempiensa avioerosta. Tähän Saari (2003) näkee syyksi sen, että lapsi ajattelee minäkeskeisesti eli egosentrisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi ajattelee elämän tapahtumien syyksi ne, mitä hän on itse tehnyt tai ajatellut. (Saari, 2003, 255.) Fisher (2016, 180) tukee Saaren (2003) näkemystä, sillä hänen mukaan lapsi voi ajatella: "Mitä sellaista tein, mikä sai vanhemmat eroamaan". Karttunen (2010, 81) lisää, että vanhempien erosta syyllisyyttä kokeva lapsi voi pelätä rangaistusta eikä siksi välttämättä kykene kertomaan tunteistaan. Ratkaisuksi Kaulio ja Ylitalo (2007, 148) näkevät sen, että aika ajoin lapselle toistetaan, ettei hän ole syyppää vanhempien eroon. Saari (2003) korostaa, että vanhempien tulisi huomata lapsen tapa ajatella sekä tuntee syyllisyyttä, eikä vähätellä lapsen sanoja ja kokemuksia. Lasten tulee pystyä luottamaan vanhempiinsa, sillä luottamuksellinen suhde vähentää lasten pelkoja vanhempien tunnereaktioita kohtaan, joita avioeroprosessissa tulee väistämättä esiin. Luottamuksen lisäksi lapset tarvitsevat turvallisuutta ja rehellisyyttä. (Saari, 2003, 261–262.) Kaulio ja Ylitalo (2007) tuovat esiin näkökulman tilanteesta, jossa vanhemmat salailevat reaktioita. Heidän mukaan salailu heijastuu lapseen ja hän alkaa suojella vanhempia omilta ajatuksiltaan ja tunteiltaan, eli totuudelta. (Kaulio & Ylitalo, 2007, 149.) Myös Karttunen (2010) tukee ajatusta lapsen tavasta suojella omia vanhempia. Hänen mukaan lapsi voi huolestua vanhemmastaan ja salata tunteitaan, jos huomaa vanhempansa olevan alakuloinen ja itkuinen. Vihan tunteiden ja riitelyn keskellä elävä lapsi saattaa kokea, että toiseen kotiin muuttaneen vanhemman ikävöiminen ja rakkaus häntä kohtaan eivät ole sallittuja tunteita. Tällaisessa tilanteessa lapsi jää selviytymään surustaan yksin. (Karttunen, 2010, 81.)

Ratkaisuna lapsen kykyyn käsitellä avioeroa Saari (2003) näkee lapsen ympärillä olevat aikuiset ja heidän kyvyt käsitellä kokemusta. Lapsi käsittelee traumoja erilaisin keinoin, kuten aiemmin esiin tuotujen leikkien kautta. Lapsi käy leikin avulla tilannetta läpi, purkaa sen aiheuttamia tuntemuksia ja paineita, miettii erilaisia näkökulmia ja rooleja sekä mahdollisia lopputuloksia. Lapset voivat käsitellä avioerokriisiä myös mielikuvaharjoitusten tai piirtämisen kautta. Piirtämällä lapsi voi tuoda esiin tärkeitä ja yksityiskohtaisia asioita tapahtuneesta. (Saari, 2003, 264, 266.) Karttunen (2010) tukee Saaren näkemystä ja tuo esiin näkökulman, jonka mukaan lapsi voi sokkivaiheessa kieltäytyä kuuntelemasta tai uskomasta tietoa vanhempiensa erosta ja saattaa pitkään kuvitella elävänsä äidin ja isän kanssa yhteisessä kodissa. Tämä voi näkyä esimerkiksi lapsen piirustuksissa pitkään eron jälkeen siten, että hän kuvaa perheeseensä omat vanhemmat ja sisarukset, vaikka vanhemmilla olisi uudet kumppanit. Tämä auttaa lasta sopeutumaan hiljalleen todelliseen tilanteeseen. (Karttunen, 2010, 77, 79.) Saari (2003) tarkentaa, että vanhempien ja kasvattajien on tärkeää keskustella lapsen kanssa piirustuksesta, mitä siinä on ja mikä on sen tarina. Kuvien kautta on lapsen helpompi kertoa olennaisia asioita ja aikuinen saa näkökulmia lapsen ymmärtämiseksi. Vanhemmat lapset puolestaan saattavat käsitellä avioerokokemusta kirjoittamisen kautta. Kirjoittaessa voi tuoda esiin kaiken, mitä ei ääneen pysty sanomaan. Kirjoittaminen saa tilanteesta todentuntuisemman ja tätä kautta se on helpompi hyväksyä. Jokaisella on omia tapoja käsitellä traumaattisia kokemuksia ja tärkeintä onkin saada ne läpi käytyä pois mieltä kaihtamasta. (Saari, 2003, 266–267.)

Lapsen oma kokemus ja kuvaus avioerotilanteesta voidaan nähdä Karttunen (2010) mukaan vahvana erosta selviytymistä selittävänä tekijänä. Merkittävää on, miten lapsi ymmärtää syy- ja seuraussuhteita sekä minkälaisia merkityksiä tapahtumat lapsen mielessä saavat (Karttunen, 2010, 84). Karttunen (2010) näkemystä tarkentaa Saari (2003), jonka mukaan lapset ajattelevat asioista hyvin konkreettisesti. Tästä syystä vanhempien sanomiset saattavat poiketa lapsen ajatusmaailmasta ja havainnoista. (Saari, 2003, 254.)

5 Johtopäätökset

Tässä luvussa käsitellään tutkielman tutkimustuloksia pohjautuen tutkimuskysymyksiin. Luvussa vastataan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, miten avioero vaikuttaa lapseen. Toisen tutkimuskysymyksen avulla vastataan siihen, miten lapsi käsittelee avioeroa ja kuinka häntä tulisi tukea. Tässä luvussa kootaan tutkielman keskeisimmät asiat sekä pohditaan tutkielman luotettavuutta.

5.1 Avioero – uhka vai mahdollisuus?

Avioeron hyvinvointivaikutuksista on runsaasti tutkimustietoa eri puolilta maailmaa. Tutkimusten mukaan ero ei ole pelkästään kielteisiä seurauksia aiheuttava ongelmallinen elämäntilanne, vaan sillä voi olla myös myönteisiä vaikutuksia. (Koskela, 2012, 19.) Aiemmin ajateltiin, että totuttua elämäntilannetta ei saisi muuttaa. Tämä näkyi esimerkiksi huonojen avioliittojen kestämisenä ja kärsimisenä. Nykypäivänä on menty täysin päinvastaiseen suuntaan, sillä elämää muutetaan helposti, väärin perustein tai pakosta. Yhteiskunnassa piilee ajatus siitä, että asiat eivät voi pysyä paikallaan liian kauaa. Tämä ajattelutapa aiheuttaa avioerotilanteessa uhkaa, sillä päätös ei ole tehty aidosta muutoksen tarpeesta, joka olisi lähtöisin itsestä. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 13.)

Ruishalmen ja Saariston (2007) mukaan avioliiton varaan usein asetetaan paljon toiveita ja tarpeita. Odotukset ovat usein nykypäivänä liian kovia ja parisuhteen voidaan ajatella korvaavan suhteet sisaruksiin, vanhempiin tai ystäviin. Tällainen ajattelumalli aiheuttaa paljon pettymyksiä parisuhteessa. Avioeron tullessa eteen voi olla haastavaa saada takaisin vieraantuneita ihmissuhteita. Avioeron tuomat muutokset saattavat aiheuttaa uhkaa ja menetyksen pelkoa. Toisaalta uusi, arvaamaton asia voi kiehtoa ja lisätä uteliaisuutta. Kuitenkin epävarmuus vanhan tilanteen paremmuudesta, kaipaus ja suru voivat olla mielessä. Muutoksessa tunteet voivat aiheuttaa samanaikaisesti sekä uhkaa että mahdollisuutta. (Ruishalme & Saaristo, 2007, 16, 23.)

Kriisi ei ole ikinä helppo kokemus, mutta sen positiivisten puolten näkeminen auttaa yksilöä kasvamaan ja kehittymään. Mikäli avioerotilanteessa kieltää kriisin aiheuttamat tuntemukset, on avioerolla pitkälle vaikuttava negatiivinen kierre, joka aiheuttaa katkeruutta, tunnetason ongelmia sekä ulkopuolisuutta. Kriisin kohtaaminen ja sen hyväksyminen mahdollistaa ihmisenä kasvamisen. (Pettilä & Yli-Marttila, 1999, 21–22.) Avioero voi tuoda positiivisia vaikutuksia

sekä puolisoiden että heidän lastensa elämään, jos liitto on ollut huonosti toimiva ja hyvin riittävä. Näin on erityisesti perheväkivaltatapauksissa. (Karttunen, 2010, 71; Koskela, 2012, 19.) Ruishalmen ja Saariston (2007) mukaan vaikea elämäntilanne voi tuntua mahdottomalta päästä yli ja jaksaminen voi olla koetuksella. He antavat kuitenkin toivoa, että elämä jatkuu: “Aurinko nousee. Aurinko laskee. Tulee aamu, tulee ilta ja arki kulkee kulkuaan.” (Ruishalme & Saaristo, 2007, 92.)

Edellä mainittiin tilanteita, joissa avioero on mahdollisuus. Tutkielman perusteella voidaan nähdä, että avioero aiheuttaa kuitenkin lapselle enemmän uhkaa. Avioerotilanteessa vanhemmat elävät omaa kriisiään, joten he eivät välttämättä jaksaa olla lapselle riittävänä tukena lapsen elämään kuuluvissa kehitysvaiheissa sekä avioerokriisistä selviytymisessä. Lapsi voi joutua olemaan vanhempien tuki. Avioero voi aiheuttaa erilaisia käytöksen ja tunne-elämän haasteita sekä muita arjen ongelmia. (Sinkkonen, 2017, 11; Fisher, 2016, 316; Sinkkonen & Korhonen, 2015, 261; Karttunen, 2010, 82.) Lapsen kokema syyllisyys on merkittävä tekijä avioeron kokemisessa ja siitä selviytymisessä. Vanhempien tulee huomata lapsen kokema syyllisyys ja muut tunteet sekä korjata virheelliset käsitykset avioerosta. (Saari, 2003, 261 - 262; Niemelä & Kääriäinen, 2015, 39 - 40.)

Keskeisimpiä lapsen erosta selviytymiseen vaikuttavia tekijöitä ovat perhe-elämän laatu ennen eroa, vanhempien yhteistyökyky eron jälkeen sekä vanhempien toiminta erotilanteessa. Nämä vaikuttavat lapsen sopeutumiseen uudessa elämäntilanteessa. (Sinkkonen & Korhonen, 2015, 260; Taskinen, 2002, 13; Sussman, 2012, 121.) Avioero muuttaa uutta arkea ja vaikuttaa koko perheeseen. Taloudelliset haasteet heijastuvat lapsen elämään monin tavoin. On yksilöllistä, onko koulun vaihtaminen ja uusien kaverien saaminen lapselle uhka vai mahdollisuus. Lapselle voi syntyä ikävää ja ahdistusta eläessä kahden kodin välillä, joissakin tapauksissa uusperheissä. Tärkeintä on muistaa lapsen etu. (Koskela, 2012, 20; Kiianmaa, 2005, 9; Sinkkonen & Korhonen, 2015, 261; Niemelä & Kääriäinen, 2015, 41–42, 48.)

Lapsen etu on kertoa avioerosta myös lapsen opettajalle, jotta lapsi voi saada tarvitsemaansa ymmärrystä ja tukea. Avioeron vaikutukset heijastuvat koulumaailmaan monin tavoin. Ne voivat näkyä esimerkiksi väsymyksenä ja keskittymiskyvyn puutteena sekä akateemisen suorituskyvyn heikkenemisenä. On myös tilanteita, että avioero ei näy lapsen koulumenestymisessä, mutta lapsella ei silti ole hyvä olla. Edellä mainitut avioeron vaikutukset ja niiden ilmentymisen ajankohta ovat yksilöllisiä riippuen lapsen iästä, persoonasta ja asemasta perheessä. (Pruuki,

2017, 77; Bisnaire, Firestone & Rynard, 1990, 67, 73–75; Warshak, 2012, 246; Karttunen, 2010, 80-81.)

Haavisto ja Kekäle (2017) viittaavat Wallersteinin teokseen, jonka mukaan ero voi olla uusi mahdollisuus. Tästä syystä perheasioiden sovitteluun tulisi hakea apua. Mikäli ero saadaan hoidettua riittävän hyvin, on mahdollista saavuttaa aivan uudenlaiset suhteet omiin lapsiin ja lasten toiseen vanhempaan, entiseen puolisoon. Vanhemmat saattavat eron jälkeen osallistua enemmän lastensa elämään sekä he saattavat tehdä yhteistyötä lasten vuoksi. Aina eroa ei kannata ajatella negatiivisessa valossa, vaan Haaviston ja Kekäleen (2017) sanoin: “on olemassa toinen mahdollisuus, ja se voi olla hyvä”. (Haavisto & Kekäle, 2017, 94.)

5.2 Miten lapsi käsittelee avioeroa ja kuinka häntä tulisi tukea?

Vanhempien on pyrittävä kohtaamaan lapsi aidosti. Katsominen silmiin ja keskittyminen hetkeen on lapselle merkityksellinen tilanne. Hän voi kokea tulevansa kuulluksi ja nähdyksi, rakkaaksi ja tärkeäksi. Kuunnellessa lasta, vanhemman on osattava erottaa omat eron aiheuttamat tunteet lapsen tunteista. (Niemelä & Kääriäinen, 2015, 44–45; Rauhala, 2014, 139–141; Warshak, 2012, 249-250.) Pruukin (2017) mukaan kuunteleminen on keskeisin keino tukea lasta avioerotilanteessa. Vanhemman tulee esittää lapselle kysymyksiä ja auttaa häntä sanoittamaan tapahtumien ja tunteiden välisiä yhteyksiä sekä antaa tilaa lapsen tunteiden näyttämiseksi sekä osallisuudelle. Lapsi ei ole ainut, joka voi kokea avioerotilanteessa syyllisyyttä. Myös vanhemmat voivat kokea pettymystä ja epäonnistumisen tunnetta elämästä ja lasten uskon tuhoamisesta rakkauteen ja parisuhteeseen. Vanhempien on korostettava lapselle, ettei hän ole eron syy. Eron syy on kerrottava rehellisesti lapsen kehitystaso huomioiden. Anteeksi antaminen ja asioista puhuminen myöhemmin, kun vanhemmat ovat ehtineet käsitellä niitä, auttaa lapsia ymmärtämään elämän mahdollisuudet myönteisessä valossa. (Pruuki, 2017, 85–87; Sinkkonen & Korhonen, 2015, 261; Karttunen, 2010, 81–82; Niemelä & Kääriäinen, 2015, 39–40; Saari, 2003, 255, 261–262.)

Lasta voi tukea seuraamalla hänen toimintaansa kavereiden kanssa sekä leikeissä. Vanhemmat, oman lastensa asiantuntijoina, ovat hyviä näkemään lapsen katseista ja kuulemaan äänensävyä, onko lapsella kaikki hyvin. Vanhempien ja muiden kasvattajien tulee kysyä lapselta suoraan “onko sinulla hyvä olla”, “vaivaako jotkin ajatukset”, jotta lapsi voi kertoa kokemuksistaan ja tuntemuksistaan. (Mäkilähde, 2014, 33; Poijula, 2016, 197–198.) Avioerotilanteessa lapsi

saattaa kokea, että hän on menettänyt molemmat vanhemmat. Tällaisessa tilanteessa vanhempien tulisi antaa lapsille rakkautta ja tietoa, kuinka tärkeä lapsi on. (Fisher, 2016, 227; Niemelä & Kääriäinen, 2015, 36, 40.) Vanhempien kokema tuska avioerosta ei saisi vaikuttaa lapsen kohtaamiseen, vaan heidän tulisi kuunnella sekä olla loukkaantumatta ja suuttumatta (Fisher, 2016, 213; Pruuki, 2017, 81). Erotilanteessa lapset tarvitsisivat paljon rakkautta, mutta vanhemmat eivät pysty välttämättä antamaan tätä oman trauman keskellä (Fisher, 2016, 227). Opettaja voi olla lapselle kodin ulkopuolinen tukihenkilö. Hänellä tulee olla tilannetajua, milloin lapsi tulee huomata ja antaa hänelle tukea. Aito kiinnostus ja totuudenmukainen keskusteleminen tukevat lapsen selviytymistä avioerosta. Tukemisessa on tärkeää lapseen ja tilanteeseen keskittyminen sekä opettajan toimet, käsittelytavat ja lapsen huomioiminen luokkayhteisössä. (Kiianmaa, 2005, 25, 27; Dolto & Angelino, 2005, 99–100; Niemelä & Kääriäinen, 2015, 46.)

Kuten aiemmin on todettu, aikuisten tulee ajatella lapsen parasta ja hänen etua. Tämä ei kuitenkaan ole aikuiselle helppo tehtävä, sillä se vaatii itseen kohdistuvaa rehellisyyttä ja rohkeutta muuttaa asioita, jotta ne eivät vahingoita lasta. Aikuisen on tunnistettava omat virheensä toimiaksien lapsen parhaaksi. Lapsi tarvitsee läheisyyttä, läsnäoloa ja uskoa, että vaikeudet voidaan voittaa. (Mäkijärvi, 2014, 104; Sinkkonen & Korhonen, 2015, 266.) Mäkijärven (2014, 104) sanoin: “Rakkaudesta lapseen syntyvät kauneimmat teot”. Fisher (2016) korostaa, että lapsille ei tarvitse esittää “supervanhempaa”, sillä erotilanteesta tästä ei ole apua. Tärkeintä on, että vanhemmat pystyisivät eroamaan sopuisasti, sillä riitaisa ero lisää lasten kokemaa tuskaa sekä aiheuttaa emotionaalista ja psykologista vahinkoa. (Fisher, 2016, 316–318; Taskinen, 2002, 13.) Lapset kuvittelevat usein, että vanhemmat palaavat vielä avioeron jälkeen yhteen. Tämä tapahtuu, sillä he eivät halua hyväksyä suhteen päättymistä. (Fisher, 2016, 56–57.)

Lapselle on ominaista käsitellä avioeroa erilaisten leikkien, mielikuvaharjoitusten, piirtämisen sekä kirjoittamisen kautta. Tämä ei kuitenkaan riitä, sillä lapsi tarvitsee tukea, joka auttaa selviytymään erokriisistä. Se, miten vanhemmat ovat kykeneviä käsittelemään avioeroa, vaikuttaa lapseen. Avainasemassa ovat rehellisyys ja avoimuus. Lapsi ei hiljenumalla pysty sopeutumaan eroon, vaan hän saattaa suojata vanhempia omilta tunteiltaan. Todellisuudessa lapsella menee aikaa sopeutua eron aiheuttamaan uuteen elämäntilanteeseen yksilöllä ominaisilla sekä ikä- ja kehitysvaiheelle tyypillisillä tavoilla. (Saari, 2003, 251–266; Karttunen, 2010, 77–79; Kaulio & Ylitalo, 2007, 149.)

5.3 Tutkielman luotettavuus

Tutkielmaa tehtäessä on hyödynnetty laajaa lähdeaineistoa, joka koostuu sekä kotimaisista että kansainvälisistä lähteistä. Näitä hyödyntäen koottiin laaja katsaus avioerosta, sen vaikutuksista lapseen sekä lapsen tukemisesta avioerotilanteessa. Lähdekirjallisuutta on runsaasti tarjolla ja näistä pyrittiin valitsemaan tutkielman kannalta olennaisia teoksia, tutkimuksia ja artikkeleita sekä muita tieteellisiä lähteitä. Lähteitä arvioitiin ja tavoitteena oli valita luotettavaa lähdeaineistoa. Välttämättä kaikki tutkielmassa käytetyt lähteet eivät täytä luotettavuuden vaatimuksia. Tutkimuksessa ei päästy kaikkien primaarilähteiden äärelle, mikä heikentää tutkielman luotettavuutta. Pääasiassa lähteet ovat kuitenkin primaarilähteitä. Kuten Tutkimuseettinen neuvottelukunta kehottaa, lähdeaineistoa pyrittiin tulkitsemaan huolellisesti ja tarkasti eli hyvin tieteellisten käytäntöjen mukaisesti. Tämä näkyi lähdeaineiston hyödyntämisessä sekä niiden tarkassa tulkitsemisessä. Pyrimme läpi tutkielman huolelliseen lähdeviittaustekniikkaan. Tekstiä ei käytetty suoraan sellaisenaan, vaan asiat ilmaistiin omin sanoin tai suurin lainauksin viitaten tarkasti primaarilähteisiin. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta.)

Kirjallisuuskatsausta aloitettaessa ennakko-oletuksena oli avioeron vaikutusten lapseen olevan negatiivisia. Tutkielmaa tehtäessä tämän ennakko-oletuksen ei annettu vaikuttaa lähdekirjallisuuden valintaan, vaan saatavilla olevaa tietoa tutkittiin avoimin mielin ja mahdollisimman monesta näkökulmasta. Lähdekirjallisuudesta pyrittiin löytämään avioeron positiivisia vaikutuksia, mutta niitä ei juurikaan tuotu tutkimusaineistossa esille. Tutkielma ei perustu pelkästään avioeron negatiivisiin ja positiivisiin vaikutuksiin, vaan sen tarkoituksena on myös tuoda esiin keinoja avioeron välttämiseksi ja suojella tällä tavoin lasta. Tutkielman tekijät kokevat tämän tärkeäksi, minkä vuoksi tämä näkökulma voi ohjata tutkielman suuntaa.

Tutkielma tarjoaa monipuolista tietoa avioerotilanteessa elävän lapsen tukemiseksi niin vanhemman kuin opettajan näkökulmasta. Tätä tietoa kasvattajat voivat hyödyntää arjessa. On haastavaa löytää yhtä oikeaa tapaa tukea ja kohdata lasta, sillä jokainen ihminen on yksilö ja reagoi tilanteisiin yksilölle ominaisilla tavoilla. Tutkielma tuo esiin yleisiä näkökulmia ja monipuolisia keinoja, joita voi soveltaa kullekin yksilölle sopivaksi. Kirjallisuuskatsaus antaa kasvattajille relevanttia tietoa aiheesta sekä käytännön esimerkkejä, jotka perustuvat tutkimustuloksiin sekä muihin tieteellisiin lähteisiin.

6 Pohdinta

Kandidaatintutkielman tekeminen oli opettavainen ja antoisa kokemus, mutta samalla haastava ja aikaa vievä prosessi. Lopullisen aiheen löytäminen oli haastavaa ja aihe vaihtuikin kertaalleen prosessin alkuvaiheessa. Koemme, että meillä on ollut hyvin aikaa työstää aihetta, sillä aloitimme tutkielman tekemisen hyvissä ajoin ja työstimme sitä pitkän ajanjakson aikana. Näin saimme aikaa perehtyä tutkimusaineistoon ja aihe sai aikaa kypsyä.

Avioeron yleisyydestä johtuen tarvitsemme kasvattajina tietoa, kuinka avioero vaikuttaa lapseen sekä siitä, miten lasta tulee tukea avioerotilanteessa. Tutkielmamme käsittelee kriisiä ja avioeroa yleisesti ja etenee siihen, kuinka avioero vaikuttaa lapseen ja millaisia mahdollisuuksia kasvattajilla on tukea lasta. Erityisesti opettaja kohtaa monia avioeron kokeneita lapsia koulumaailmassa ja hänen tulee ymmärtää, miten lapsi käsittelee avioeroa ja osata sen mukaan tukea lasta. Jotta tutkielmassa oli mahdollista saada vastauksia edellä mainittuihin asioihin, teimme muutoksia kirjoitusprosessin aikana tutkimuskysymyksiin sekä tutkielman sisältöön. Lähdeaineistoa tutkiessamme huomiomme kiinnitti vähäinen tutkimustieto lasten omista kokemuksista avioeroon liittyen. Mielestämme tämä aihe oli merkityksellinen, joten lisäsimme sen kandidaatintutkielmaan. Tästä johtuen koemme, että kasvatustieteen tutkimuskentällä olisi merkityksellistä tutkia kyseistä näkökulmaa avioeron suhteen.

Koemme, että parityöskentely mahdollisti yhteisen pohtimisen ja toisten auttamisen. Kandidaatintutkielma eteni jouhevasti, sillä aina jommalta kummalta löytyi ratkaisu haastaviin tilanteisiin ja vastoinkäymisiin. Parityöskentelyn haasteena koemme yhteisen aikataulun löytämisen sekä toisen ajatusten ymmärtämisen, mutta koemme sen myös itsensä kehittämisen ja uuden oppimisen mahdollistajana. Työskentely yhdessä sujui hyvin ja yhteinen kiinnostus aihetta kohtaan motivoi työskentelemään tutkielman eteen ja kerryttämään omaa tietämystä aiheesta. Emme koe, että tämä kandidaatin tutkielma olisi täydellinen ja täysin luotettava. Tämä oli molemmille tutkielman kirjoittajille ensimmäinen varsinainen opinnäytetyö. Seuraavaa tutkimustyötä tehdessä osaamme tehdä joitakin asioita toisin ja hieman helpomman kautta kuin tässä ”harjoitustyössä”. Ensimmäiseksi työksi tämä on kuitenkin hyvä kokonaisuus, johon olemme tyytyväisiä.

Avioeroa ja sen vaikutuksia lapseen on tutkittu runsaasti pitkältä ajalta. Kuitenkin lapsen omien kokemusten tutkiminen avioerosta on jäänyt vähäiseksi. Tästä syystä sekä aihepiirin kiinnosta-

vuudesta johtuen haluamme jatkaa myöhemmin aihetta pro gradu-tutkimuksen parissa. Haluamme tutkia lasten avioerokokemuksia haastattelemalla tai tutkimalla kirjoitelmia ja piirustuksia. Mielenkiintoista olisi verrata eri-ikäisten lasten kokemuksia sekä yksilöllisiä vaihteluja avioeron kokemisessa ja käsittelemisessä sekä sitä, miten lapset kokevat vanhempien ja opettajan tukeneen heitä. Tavoitteena olisi tutkia lapsen selviytymisprosessia avioerosta huomioiden lapsuuden kehitysvaiheet.

Lähteet

- Amato, P.R. & Booth, A. (1996). A Prospective Study of Divorce and Parent-Child Relationships. *Journal of Marriage and the Family*. Vol. 58, Issue 2.
- Avioliittolaki 1987/411. Lainattu 14.12.2017, saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=avioliittolaki>
- Baumeister, Roy F. & Mark R. Leary (1997). Writing Narrative Literature Reviews. *Review of General Psychology 1: 3*. (pp.311–320).
- Bisnaire, L. M. C., Firestone, P., & Rynard, D. (1990). Factors associated with academic achievement in children following parental separation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60(1). (pp.67-76).
- Blaxter, L., Hughes, C. & Tight, M. (2001). *How to research*. Berkshire: Open University Press.
- Dolto, F. & Angelino, E. (2005). *Kun vanhemmat eroavat*. Helsinki: Eveil-kustannus.
- Fink, A. (1998). *Contucting Research Literature Reviews: From Paper to the Internet*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fisher, B. (2016). *Jälleenrakennus. Kun suhteesi päättyy*. 8. painos. Kerava: Otavan Kirjapaino Oy.
- Haavisto, V. & Kekäle, J. (2017) Perheasioiden sovittelu vanhemmuuden tukena erotilanteessa. Teoksessa Pruuki, H. & Sinkkonen, J. (toim.) *Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin*. (ss.179-195). Helsinki: Kirjapaja.
- HL Hallintolaki 434/2003.
- Hart, C. (1998). *Doing a Literature Review: Releasing the Social Science Research Imagination*. London: Sage.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2004). *Tutki ja kirjoita*. 10. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Karttunen, R. (2010). *Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kaulio, P. & Ylitalo, M. (2007). *Elämän viemää. Näin selviän muutoksista*. Helsinki: Edita.
- Kiianmaa, K. (2005). *Huomenna paremmin. Selviytymisopas, kun vanhemmat eroavat*. Jyväskylä: Kehitykset Avaimet Ky.
- Kiianmaa, K. (2008). *Hyvä ero. Uusi elämä*. Porvoo: Bookwell Oy.

- Kontula, O. (2013). *Yhdessä vai erikseen? Tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä*. Väestöliitto. Lainattu 19.2.2018, saatavilla: http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/2512aa404a9253cf4270fe55f6d1b854/1519028126/application/pdf/2979010/Perhebarometri2013_web_1.pdf
- Koskela, J. (2012). *Avioero suomalaisen miehen kokemana. Ero ja erosta toipuminen prosessina*. Akateeminen väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Kumar, R. (2011). *Research methodology. A step-by-step guide for beginners*. (3rd ed.) Lontoo: SAGE.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361. Lainattu 2.2.2018, saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>
- LS Lastensuojelulaki 417/2007.
- Metsämuuronen, J. (2006). Kirjallisuuden etsiminen. Teoksessa Metsämuuronen, J. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. (ss.26-33). Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Mielenterveysseura. *Kriisit kuuluvat elämään*. Lainattu 18.12.2017, saatavilla: <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/vaikeat-el%C3%A4m%C3%A4ntilanteet/kriisit-kuuluvat-el%C3%A4m%C3%A4n>
- Mielenterveystalo. *Elämänkriisi*. Lainattu 19.3.2018, saatavilla: <https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/Tietopankki/sosiaalipalvelut/Pages/elamankriisi.aspx>
- Mäkijärvi, L. (2014). *Kahden kodin lapset. Miten tuen lasta vanhempien erossa*. Jyväskylä: Docendo Oy.
- Niemelä, S. & Kääriäinen, A. (2015). *Millan isä ja äiti eroavat. Miten lasta voi auttaa vanhempien erotessa*. 2. painos. Helsinki: Libris Oy.
- Oikeuslaitos. Lainattu 14.12.2017, saatavilla: <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/karajaoikeudet/fi/index/hakemusasiat/perheasiat/avioero.html>
- Pagani, L., Boulerice, B., Tremblay, R. E., & Vitaro, F. (1997). *Behavioural Development in Children of Divorce and Remarriage*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38(7), (pp.769-781).
- Pesonen, A-E. (2006). Kouluyhteisön hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä. Yhteistyötä lasten, nuorten ja perheiden kanssa. Teoksessa Helminen, J. *Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa*. (ss.79 – 90). Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Pettilä, U. & Yli-Marttila, L. (1999). *Eron vaiheet. Kirja eroaville ja eroavien auttajille*. Smedjebacken: Tietosanoma Oy.
- Poijula, S. (2016). *Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen*. 3. painos. Helsinki: Kirjapaja.

- Pruuki, H. (2017) Hyvä ero lapsen ja nuoren näkökulmasta. Teoksessa Pruuki, H. & Sinkkonen, J. (toim.) *Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin.* (ss.67-93). Helsinki: Kirjapaja.
- Rauhala, I. (2014). *Eron keskellä.* Helsinki: Otava.
- Ritala-Koskinen, A. (2001). *Mikä on lapsen perhe? - Tulkintoja lasten uusperhesuhteista.* Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Ruishalme, O. & Saaristo, L. (2007). *Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Saari, S. (2003). *Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen.* Helsinki: Otava.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin.* Vaasa: Vaasan yliopisto. Lainattu 30.11.2017, saatavilla: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Sinkkonen, J. & Korhonen, L. (2015). *Pulassa lapsen kanssa.* Helsinki: Duodecim Oy.
- Sinkkonen, J. (2017) Erilaiset liitot, erilaiset erot. Teoksessa Pruuki, H. & Sinkkonen, J. (toim.) *Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin.* (ss.11-20). Helsinki: Kirjapaja.
- Sinkkonen, J. (2017) Vanhempien eron vaikutukset lapsiin. Teoksessa Pruuki, H. & Sinkkonen, J. (toim.) *Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin.* (ss.21-35). Helsinki: Kirjapaja.
- Suomen virallinen tilasto (SVT, liite 1): *Siviilisäädyn muutokset. Avioerot äidin iän ja alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärän mukaan 2016.* Lainattu 14.2.2018, saatavilla: https://www.stat.fi/til/ssaaty/2016/02/ssaaty_2016_02_2017-11-14_tau_005_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT, liite 2): *Siviilisäädyn muutokset. Avioliittojen ja avioerojen määrä vuosina 1965 - 2016.* Helsinki: Tilastokeskus. Lainattu 14.12.2017, saatavissa: https://www.stat.fi/til/ssaaty/2016/ssaaty_2016_2017-04-20_tau_001_fi.html
- Sussman, R. (2012). *Erokirja. Naisen opas erosta toipumiseen.* Suom. Tervonen. Helsinki: Otava.
- Taskinen, S. (2002). *Barnets bästa vid skilsmässa. Handbok för socialväsendet.* Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Terveyskirjasto. *Elämän erilaiset kriisit.* Luettu 18.12.2017. Saatavissa: http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=onn00124
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. *Hyvä tieteellinen käytäntö.* Luettu 10.4.2018. Saatavissa: <http://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanta>
- Warshak, R. (2012). *Eromyrkky. Kuinka suojella lasta avioerotilanteessa.* Juva: Gummerus kustannus.

Liitteet

Liite 1

Liitetaulukko 5. Avioerot äidin iän ja alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärän mukaan 2016

Äidin ikä	Lasten lukumäärä								
	Yhteensä	0	1	2	3	4	5	6-	0-17 vuotiaita lapsia yhteensä
Ikäluokat yhteensä	13 541	5 005	3 042	3 570	1 380	408	92	44	16 714
-19	5	5	-	-	-	-	-	-	-
20-24	354	171	114	58	10	1	-	-	264
25-29	1 268	508	310	315	97	34	4	-	1 387
30-34	2 131	560	446	694	292	103	23	13	3 321
35-39	2 465	361	471	965	462	150	41	15	4 700
40-44	2 390	363	592	965	356	85	16	13	4 098
45-49	1 888	649	618	437	144	30	7	3	2 099
50-54	1 480	934	396	125	19	5	1	-	728
55-59	846	742	93	11	-	-	-	-	115
60-	714	712	2	-	-	-	-	-	2

Lähde: Suomen virallinen tilasto.

Liite 2

Liitetaulukko 1. Avioliittojen ja avioerojen määrä vuosina 1965–2016

Vuosi	Avioliitot	Avioerot
1965	36 214	4 594
1966	38 252	4 856
1967	41 273	5 209
1968	40 251	5 416
1969	40 910	5 895
1970	40 730	6 044
1971	37 925	7 175
1972	35 467	8 254
1973	34 883	8 831
1974	34 533	10 019
1975	31 547	9 358
1976	32 004	10 125
1977	30 966	10 107
1978	29 760	10 369
1979	29 277	10 191
1980	29 388	9 464
1981	30 100	9 497
1982	30 459	9 705
1983	29 474	9 770
1984	28 550	9 652
1985	25 751	9 064
1986	25 820	9 742
1987	26 259	10 110
1988	25 933	12 146
1989	24 569	14 365
1990	24 997	13 127
1991	24 732	12 820

1992	23 560	12 949
1993	24 660	12 753
1994	24 898	13 751
1995	23 737	14 025
1996	24 464	13 795
1997	23 444	13 507
1998	24 023	13 848
1999	24 271	14 030
2000	26 150	13 913
2001	24 830	13 568
2002	26 969	13 336
2003	25 815	13 475
2004	29 342	13 234
2005	29 283	13 383
2006	28 236	13 255
2007	29 497	13 224
2008	31 014	13 471
2009	29 836	13 527
2010	29 952	13 619
2011	28 408	13 469
2012	28 878	13 040
2013	25 119	13 766
2014	24 462	13 682
2015	24 708	13 939
2016	24 464	13 541

Lähde: Suomen virallinen tilasto.